

АЛЬМАНАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Випуск 31

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Альманах міжнародного права включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (спеціальності: 081. Право, 293. Міжнародне право)

Засновник видання – Міжнародний гуманітарний університет

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету (протокол № 6 від 20.02.2024 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Губанова Тамара Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, директор, Фінансово-правовий коледж.

Голова редакційної ради:

Промовенко Костянтин Вікторович, доктор юридичних наук, професор, ректор, Міжнародний гуманітарний університет.

Члени редакційної колегії:

Андрейченко Світлана Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Міжнародний гуманітарний університет;

Грушко Мальвіна Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права, Національний університет «Одеська юридична академія»;

Діденко Лариса Василівна, доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри цивільного та господарського права і процесу, Міжнародний гуманітарний університет;

Кізлова Олена Сергіївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права і процесу, Міжнародний гуманітарний університет;

Манько Денис Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет;

Подобний Олександр Олександрович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Міжнародний гуманітарний університет;

Тицька Яна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет;

Цибуленко Євген Миколайович, професор, Таллінська школа права, Естонія.

Партнер журналу

Фінансово-правовий коледж

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: серія КВ № 16816-5488 Р від 25.05.2010 р.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога, 33, каб. 402, м. Одеса, 65009, Україна
www.intlawalmanac.net
Тел. +38 098 98 50 158

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 355.1
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.31.01>

ПРИПОЛОВА Л. І.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник науково-дослідного відділу правових проблем
у сфері міжнародного співробітництва
Науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення
у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТТІ 36 ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ І ДО ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Анотація. У статті здійснено аналіз сутності юридичної експертизи, яка передбачена статтею 36 Протоколу І до Женевської конвенції, описано нормативно-правові основи її здійснення, виокремлено позиції фахівців та деяких держав щодо необхідності дотримання статті 36. Зазначено про варіативність назв даної експертизи, де вона звучить як юридичний огляд, юридична перевірка, реалізація статті 36 Додаткового Протоколу, перегляд зброї, перегляд статті 36, тощо. Сама стаття 36 Додаткового протоколу І до Женевської конвенції зобов'язує держави визначати при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нової зброї, засобів або методів ведення війни, чи буде їх використання заборонено міжнародним правом. Звернуто увагу на те, що питання юридичної перевірки із появою нових видів озброєння навпаки набирає обертів та кидає додаткові виклики для юриспруденції та науки зокрема, попри значний віковий вимір існування відповідної норми.

З'ясовано, що протягом останніх 150 років низка договорів з міжнародного гуманітарного права кодифікувала та розвинула ці норми, які передбачають обмеження щодо засобів і методів ведення війни, дозволених у збройних конфліктах. Загальний керівний принцип говорить про те, що сторони збройного конфлікту обмежені у виборі зброї та способах її використання (заборона на зброю, яка завдає зайвих ушкоджень або непотрібних страждань або яка не здатна відрізнити цивільних осіб або цивільні об'єкти від військових цілей). Окрім того, існують конвенції, які регулюють або забороняють використання конкретної зброї (біологічну й хімічну зброю, протипіхотні міни та засліплюючу лазерну зброю).

Підсумовано, що аналіз сутності підходів окремих держав до вимоги й необхідності юридичної експертизи показує одноголосну позицію у необхідності перевірки на

дотримання норм міжнародного гуманітарного права та загалом міжнародного права при виготовленні, розробці, використанні нової зброї, засобів або методів ведення війни. Кожна держава повинна власними силами забезпечити функціонування правового механізму здійснення такої експертизи. В той же час, таке зобов'язання не встановлює сувору необхідність здійснення процедури експертизи при виготовленні та закупівлі озброєння. Беручи до уваги сучасні глобальні безпекові виклики та загрози, для українського правового простору все більшої актуальності набуває питання запровадження правової експертизи нових видів зброї, тим паче у світлі надання міжнародної військової допомоги.

Ключові слова: стаття 36 I Протоколу, Женевська конвенція, експертиза, нові види озброєння, міжнародне гуманітарне право.

Постановка проблеми. У повсякденному житті термін “експертиза зброї” асоціюється із злочинами, кримінальними проступками, адміністративними правопорушеннями, та називається балістичною. В той же час, у світовій практиці існує такий вид експертизи як “legal review” – саме юридична експертиза нових видів озброєння. Для українського простору і сфери законодавства, і діяльності фахівців-експертів, і наукової діяльності, такий вид експертизи є новелою та потребує свого відображення у законодавстві, практичній діяльності, науковій сфері, що і відображає актуальність заданої тематики.

Стан дослідження. Віднайти відображення проблематики особливостей реалізації статті 36 Додаткового протоколу можемо в публікаціях переважно іноземних фахівців, а саме таких як: Н. Євглевської, Р. Лійвої, М. Котлік, Т. Фарланд, З. Ассад, М. Андерер, Д. Уоллеса, Т. МакФарланда та інших. Доволі часто озвучена тематика ставала предметом дискусій фахівців в контексті стрімкого розвитку зброї зі штучним інтелектом. Вітчизняна юридична наука потребує подальшого розвитку проблематики запровадження юридичної експертизи озброєння в Україні.

Мета статті – проаналізувати сутність юридичної експертизи, яка передбачена статтею 36 Протоколу I до Женевської конвенції, описати нормативно-правові основи її здійснення, виокремити позиції фахівців та деяких держав щодо необхідності дотримання статті 36.

Виклад основного матеріалу. Загалом, сучасний інформаційний простір дає нам можливість зустріти синонімічні словосполучення для такого виду експертизи, які звучать як: юридичний огляд, юридична перевірка, реалізація статті 36 Додаткового Протоколу, перегляд зброї, перегляд статті 36 та інші. Зазначений вид експертизи прямо передбачений статтею 36 Додаткового протоколу I до Женевської конвенції (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року) зобов'язує держави визначати при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нової зброї, засобів або методів ведення війни, чи буде їх використання заборонено міжнародним правом – “При вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити,

чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони” [1].

Не зважаючи на часові рамки прийняття вищезазначеного міжнародного нормативно-правового акту, сьогодні простежується своєрідна взаємопов’язаність між зазначеною нормою протоколу від 1977 та актуальністю запровадження цього виду експертизи, зважаючи на динамічний розвиток новітніх технологій, де сфера військового озброєння має одну з лідируючих позицій. Таким чином, питання юридичної перевірки із появою нових видів озброєння навпаки набирає обертів та кидає додаткові виклики для юриспруденції та науки зокрема, попри значний віковий вимір існування відповідної норми.

Як зазначається на офіційному сайті Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), обмеження щодо застосування зброї існували завжди. Закони та звичаї війни, такі як правила, що містяться в кодексах лицарства, регулювали спосіб ведення воєн протягом багатьох століть [2]. Протягом останніх 150 років низка договорів з міжнародного гуманітарного права кодифікувала та розвинула ці норми, які містять ряд обмежень щодо засобів і методів ведення війни, дозволених у збройних конфліктах. Загальний керівний принцип полягає в тому, що сторони збройного конфлікту обмежені у виборі зброї та способах її використання. Ці обмеження включають заборону на зброю, яка завдає зайвих ушкоджень або непотрібних страждань або яка не здатна відрізнити цивільних осіб або цивільні об’єкти від військових цілей. Це фундаментальні норми міжнародного гуманітарного права. Крім того, існує ряд конвенцій, які регулюють або забороняють використання конкретної зброї (це заборони стосуються на біологічну та хімічну зброю, протипіхотні міни та засліплюючу лазерну зброю). Отже, сторони збройного конфлікту є обмеженими у виборі зброї, а також у засобах і методах ведення війни, які вони використовують.

За ініціатииви МКЧХ неодноразово проводилися міжнародні конференції та подібні заходи, які обговорювали необхідність й важливість здійснення такої експертизи та запровадження її у країнах. Таку позицію мотивували тим, що “у світлі стрімкого розвитку технології зброї та з метою захисту цивільного населення від невибіркового впливу зброї, а комбатантів від непотрібних страждань і заборонених зброя, уся нова зброя, засоби та методи ведення війни повинні бути піддані суворій міждисциплінарній перевірці”.

Ще у 2006 році [2] для сприяння державам розвитку відповідного законодавства, МКЧХ створив документ “Керівництво з правового огляду нових видів зброї, засобів і методів ведення війни”. Готувався він за допомогою спеціальних військових та експертів у сфері міжнародного права із десяти країн. Керівництво саме по собі не є остаточним твердженням про те, як слід переглядати нову зброю, засоби та методи ведення війни. Але це відображає власне тлумачення МКЧХ відповідних правових вимог, а також

досвід і практику тих держав, які встановили процедури перевірки зброї. Посібник має також спонукаючу функцію для популяризації Посібника й самої ідеї запровадження національного механізму здійснення правової експертизи озброєння.

Загалом, слід підсумувати, що Додатковий протокол I точно не встановлює яким чином кожна держава-учасниця має визначати законність використання нової зброї, засобів і методів ведення війни, які вона буде вивчати, розробляти, створювати чи приймати на озброєння. Кожна держава повинна власними силами забезпечити функціонування правового механізму здійснення такої експертизи. В той же час, таке зобов'язання не встановлює сувору необхідність здійснення процедури експертизи при виготовленні та закупівлі озброєння.

Представники інтерактивного веб-ресурсу “Cyber Law Toolkit” (фахівці з міжнародного права і кібероперацій) [3] позиціонують наступні сутнісні основи вимог статті 36 Додаткового протоколу:

- здійснення систематичної оцінки законності всіх нових видів зброї, засобів і методів ведення війни існує для всіх держав, так як існує загальна вимога щодо заборони використання незаконної зброї, засобів та методів ведення війни або використання зброї, засобів та методів ведення війни незаконним чином;

- обов'язок дотримання норм МГП автоматично передбачає вимогу здійснювати згадану експертизу;

- сама стаття 36 цього інструменту передбачає, що “під час вивчення, розробки, придбання або прийняття на озброєння нової зброї, засобів або методу ведення війни” держави повинні визначити, чи буде його використання за деяких чи всіх обставин заборонено МГП або будь-якою іншою застосовною нормою міжнародного права;

- зобов'язання за статтею 36 представляє звичаєве міжнародне право, хоч така позиція не є загально визнаною;

- факт новизни зброї або використання нових технологій автоматично не дорівнює її незаконності;

- відсутність у державах загальної практики використання нової зброї не має значення щодо її законності відповідно до МГП;

- держави залишаються підпорядкованими декларації (принципу, оговорці, клаузулі) Мартенса “у випадках, не врегульованих даною угодою, населення та воюючі сторони залишаються під охороною і дією засад міжнародного права, оскільки вони впливають із звичаїв, що встановилися між цивілізованими народами, із законів людяності і вимог суспільної свідомості”;

- не визначеною є форма офіційного юридичної експертизи;

- сфера використання застосовної правової бази включає повністю міжнародне право, а не лише норми МГП.

Позиції деяких держав щодо необхідності дотримання статті 36 [3]:

- Австралія (2020) від Австралії та інших держав-учасниць Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року вимагається,

згідно зі статтею 36, визначити, чи буде використання нової зброї, засобів чи методів ведення війни за деяких чи всіх обставин заборонено Додатковим протоколом. І або будь-яка інша норма міжнародного права, застосовна до цієї держави.

– *Бразилія* (2021) держави зобов'язані при вивченні, розробці, придбанні або прийнятті на озброєння нової зброї, засобів або методів ведення війни визначати, чи буде їх застосування за деяких або всіх обставин, забороненим.

– *Канада* (2022) держави, які є сторонами Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, зобов'язані переглянути нову зброю, засоби чи методи ведення війни, щоб забезпечити дотримання МГП.

– *Німеччина* (2021) зобов'язання вживати запобіжних заходів під час атаки доповнюється зобов'язанням проводити огляди зброї будь-яких нових засобів або методів ведення кібервійни, щоб визначити, чи буде їх застосування за деяких або за всіх обставин заборонено міжнародним правом; розробка засобів або прийняття методу часто збігатиметься з плануванням конкретної операції, зобов'язання вживати запобіжних заходів під час атаки та вимоги юридичної перевірки залишаються окремими вимогами, але можуть збігатися за змістом.

– *Швейцарія* (2021) держави та сторони конфлікту мають загальне зобов'язання поважати та забезпечувати дотримання МГП; необхідно вживати заходів для забезпечення того, щоб розробка та використання засобів і методів ведення війни повністю відповідало МГП.

– *США* (2012) держави повинні провести юридичну перевірку зброї, включно з тією, яка використовує кібер-можливості; перевірка повинна передбачати аналіз. Уряд США проводить два етапи правового аналізу використання зброї в контексті збройного конфлікту: по-перше, оцінка нової зброї, щоб визначити, чи буде її використання саме по собі заборонено законом війни; по-друге, конкретні операції із застосуванням зброї завжди переглядаються, щоб переконатися, що кожна конкретна операція також відповідає законам війни.

Більшість фахівців стверджують, що МГП ставить вимогу для держав створити умови забезпечення дозволу на використання “нової зброї, засобів або методів ведення війни”. Щоб виконати це зобов'язання, коли нова зброя досліджується з метою оснащення своїх Збройних Сил, і вона повинна пройти перевірку законності. Крім того, компанії, що розробляють техніку для Збройних Сил, повинні включати такий огляд на етапі досліджень і розробок. Загалом, умовно існує два типи обмежень щодо типу зброї, яку можуть використовувати держави:

– обмеження, що встановлені загальними принципами законів збройних конфліктів, які застосовуються до всієї держави;

– обмеження, які накладаються спеціальними правовими інструментами, договорами та конвенціями, які застосовуються до держав, які погодилися бути обов'язковими для них [4].

Крім загальних принципів, інші заборони вводяться спеціальними інструментами, договорами та міжнародними конвенціями, до яких певні держави бажають приєднатися. Деякі наполягають на забороні певних технологій, використання яких фактично суперечило б загальному праву збройних конфліктів. Інші поширюють заборону на зброю, засоби та методи, які загальні принципи міжнародного права не забороняють [4].

Загалом, до переліку заборон або обмеження на застосування конкретних видів зброї згідно з міжнародним договірним правом відносять [5]:

1. Декларація про заборону використання вибухових і запальвальних снарядів вагою менше ніж 400 грамів, Санкт-Петербург, 29 листопада / 11 грудня 1868 р.

2. Декларація щодо задушливих газів, Гаага, 29 липня 1899 р.

3. Декларація про незастосування куль, що легко розгортаються та сплющуються, Гаага, 29 липня 1899 р.

4. Конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Гаага, 18 жовтня 1907 р., стаття 23 (а), відповідно до якої забороняється використовувати отруту або отруєну зброю.

5. Конвенція (VIII) про встановлення підводних мін, що автоматично підриваються від зіткнення, Гаага, 18 жовтня 1907 р.

6. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, Женева, 17 червня 1925 р.

7. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. Відкрита для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 10 квітня 1972 року.

8. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 10 грудня 1976 р.

9. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, Женева, 10 жовтня 1980 р., і поправка до статті 1, 21 грудня 2001 р. Конвенція включає п'ять протоколів:

1) Протокол про уламки, які не можна виявити (Протокол I), Женева, 10 жовтня 1980 р.;

2) Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II), Женева, 10 жовтня 1980 р.; або Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II до Конвенції 1980 року з поправками, внесеними 3 травня 1996 року);

3) Протокол про заборону або обмеження застосування запальвальної зброї (Протокол III), Женева, 10 жовтня 1980 р.;

4) Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV до Конвенції 1980 р.), 13 жовтня 1995 р.;

5) Протокол про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни (Протокол V), 28 листопада 2003 р.

10. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, Париж, 13 січня 1993 року.

11. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18 вересня 1997 р.

12. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р., стаття 8(2)(b), пар. XVII–XX, які включають у визначення воєнних злочинів для цілей Статуту такі дії, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту:

– (XVII) Застосування отрути або отруєної зброї;

– (XVIII) Застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;

– (XIX) Застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;

– (XX) Застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту шляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у статтях 121 і 123.

Згідно огляду матеріалів XXXIX круглого столу [6], організованого Міжнародним інститутом гуманітарного права та МКЧХ на тему “Зброя та міжнародне верховенство права” (8-10 вересня 2016 року в Сан-Ремо, Італія), стверджується теза про те, що юридичні перевірки нової зброї є критично важливими заходами, які держави можуть вжити для забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права. Часовий вимір застосування статті 36 дуже широкий. Він вимагає оцінки законності нової зброї на етапах її вивчення, розробки, придбання чи прийняття. Це охоплює всі етапи процесу: початкові етапи дослідницької фази (тобто концепція, вивчення), розробка (тобто розробка та випробування прототипів) і придбання (включаючи закупівлі). Зі 174 держав, які ратифікували API (Application Programming Interface, тобто набір визначень підпрограм, протоколів взаємодії та засобів для створення програмного забезпечення), від 15 до 20 держав, як відомо, проводять власні правові перевірки, включаючи, наприклад, Австралію, Бельгію, Нідерланди, Норвегію, Швецію та ССША. Інші держави покладаються на інформацію виробника та на огляди, проведені іншими.

Висновки. Аналіз сутності підходів окремих держав до вимоги й необхідності юридичної експертизи показує одноголосну позицію

у необхідності перевірки на дотримання норм міжнародного гуманітарного права та загалом міжнародного права при виготовленні, розробці, використанні нової зброї, засобів або методів ведення війни. Беручи до уваги сучасні глобальні безпекові виклики та загрози, для українського правового простору все більшої актуальності набуває питання запровадження правової експертизи нових видів зброї, тим паче у світлі надання міжнародної військової допомоги.

Література:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
2. Огляд нової зброї. 30 листопада 2011. URL: <https://www.icrc.org/en/document/review-new-weapons>
3. Правова експертиза кіберзброї, засобів і методів ведення. Проект Cyber Law Toolkit. URL: https://cyberlaw.ccdcoe.org/wiki/Legal_review_of_cyber_weapons,_means_and_methods_of_warfare
4. New weapons: accounting for the legal weapon review in R&D. URL: <https://www.pechmeze.com/insights-operating-in-the-defence-industry/new-weapons-accounting-for-the-legal-weapon-review-in-rd>
5. A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977. International Committee of the Red Cross. Geneva. January 2006. 35 p. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0902.pdf
6. Юридичний огляд нової зброї: обсяг зобов'язань і передовий досвід. БЛОГ ICRC. 06.10.2016. URL: http://defense-ai-and-arms-control.network/article?article_id=413&article_language=en

Prypolova L. Legal basis for the implementation of Article 36 of Additional Protocol I to the Geneva Convention

Summary. The article analyzes the essence of the legal expertise provided for in Article 36 of Protocol I to the Geneva Convention, describes the legal framework for its implementation, and highlights the positions of experts and some States regarding the need to comply with Article 36. The author notes the variability of the names of this examination, where it sounds like a legal review, legal verification, implementation of Article 36 of the Additional Protocol, weapons review, review of Article 36, etc. Article 36 of Additional Protocol I to the Geneva Convention itself obliges States to determine, when researching, developing, acquiring or adopting new weapons, means or methods of warfare, whether their use would be prohibited by international law. The author emphasizes that the issue of legal verification is gaining momentum with the emergence of new types of weapons and poses additional challenges to jurisprudence and science in particular, despite the significant age of the relevant norm.

It is established that over the past 150 years, a number of treaties on international humanitarian law have codified and developed these rules, which provide for restrictions on the means and methods of warfare permitted in armed conflicts. The general guiding principle states that parties to an armed conflict are limited in the choice of weapons and the manner of their use (a prohibition on weapons that cause unnecessary injury or suffering or that fail to distinguish civilians or civilian objects from military objectives). In addition, there are conventions that

regulate or prohibit the use of specific weapons (biological and chemical weapons, anti-personnel mines and blinding laser weapons).

It is summarized that the analysis of the essence of individual States' approaches to the requirement and necessity of legal expertise shows a unanimous position on the need to verify compliance with international humanitarian law and international law in general in the manufacture, development, use of new weapons, means or methods of warfare. Each state must ensure the functioning of the legal mechanism for such an examination on its own. At the same time, such an obligation does not establish a strict necessity to carry out the examination procedure in the manufacture and procurement of weapons. Given the current global security challenges and threats, the issue of introducing legal expertise of new types of weapons is becoming increasingly relevant for the Ukrainian legal space, especially in the light of international military assistance.

Key words: Article 36 of Protocol I, Geneva Convention, expertise, new types of weapons, international humanitarian law.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.31.02>

УЛИГАНЕЦЬ В. Є.,
апірантка відділу міжнародного права та права Європейського союзу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ АФРИКАНСЬКОЇ КОМІСІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ

Анотація. Стаття присвячена Африканській комісії з прав людини та народів і розкриває історичний контекст розвитку правових механізмів захисту прав людини та народів на африканському континенті. В статті досліджується вплив Африканської (Банжувльської) хартії з прав людини та народів, яка була ухвалена Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності, та набула чинності 26 жовтня 1986 року, на формування та утвердження поваги до прав людини та народів у Африці. Хартія є унікальним документом, оскільки вперше в історії регіональних правових систем захищає не тільки права людини, але й права народів.

В статті детально розглянуто структуру і мандат Банжувльської комісії з прав людини та народів, яка була створена в 1987 році. Ця Комісія була покликана заохочувати і захищати права людини та народів на континенті. Основна увага приділяється процедурам і діяльності Комісії, зокрема методам розслідування порушень, процесу і взаємодії з державами-учасницями. Також в статті розглядаються виклики, з якими зіткнулася Африканська комісія, включаючи питання про її ефективність і реалізацію її рекомендацій.

Водночас, в статті розглянуто процедуру та її проблемні аспекти, зокрема питання виборів членів Комісії, їх мандат, особливості прийняття рішень та в контексті цього наведені приклади справ, коли Африканська комісія демонструвала неоднозначність тлумачення положень Банжувльської хартії, що є свідченням потреби у подальшій роботі над розвитком та удосконаленням механізмів та процедур Комісії, а також її інституційному посиленні.

Приділена значна увага положенням Африканської хартії з прав людини та народів обумовлена регіональною і глобальною важливістю Хартії для правових систем, їх розвитку та удосконаленню. Попри певні недоліки, Комісія сприяла підвищенню обізнаності щодо прав людини та захисту людей та народів у регіоні від свавілля зі сторони влади, а також сприяє врегулюванню міжнародних спорів між державами африканського континенту.

Запропоновані шляхи покращення роботи Банжувської комісії, зокрема через зміцнення її мандату та розширення повноважень у вирішенні спорів.

Стаття сприяє розумінню розвитку правового механізму захисту прав людини та народів в Африці та пропонується реальні шляхи вдосконалення та розвитку Африканської комісії з прав людини та народів.

Ключові слова: права людини, права народу, Африканська комісія з прав людини та народів, Африканська хартія з прав людини та народів, міжнародний спір, порушення прав людини, міжнародний договір, регіональне міжнародне право, міжнародні організації, Африканський Союз.

Постановка проблеми. Африканська комісія з прав людини і народів була створена як інституціональний механізм для сприяння і захисту прав людини та народів в Африці, проте її діяльність зіткнулася з суттєвими перешкодами, що роблять її діяльність недостатньо ефективною, а можливості неспіврозмірними тим викликам, які стоять перед африканським континентом.

Попри постійну роботу над вдосконаленням роботи Банжувської комісії, все ж залишається актуальним пошук кращих рішень з принципів підбору та правового регулювання обрання комісарів; необов'язковість рішень Комісії робить її недостатньо ефективною у відновленні прав заявників; робота Комісії сесійно, а не на постійній основі, теж не сприяє збільшенню кількісних показників по вирішенню справ тощо. Водночас, африканська регіональна система захисту прав людини та народів є унікальною та має надбання, які можуть слугувати прикладом для інших регіональних систем захисту прав людини.

Стан дослідження. В українській науці міжнародного права питання африканської регіональної системи захисту прав людини та народів знайшла відображення тільки в енциклопедичній статті В.Н. Денисова. Різні аспекти Африканської хартії з прав людини та народів, а також Африканської комісії з прав людини та народів викликають значний інтерес у іноземних вчених, зокрема, таких як: Г. М. Вачира, Р.В. Іно, Р. Мюррея, Г. Дж. Налді, Ф.М. Ндагінди, С.А. Одинкалу, О.С. Окафора, Б.О. Окера, Д.Л. Шелтона, І. Г. Шівджи та інших. Незважаючи на великий науковий інтерес до африканської системи захисту прав та народів, багато питань залишаються актуальними, а практика Комісії з розгляду справ та зміна Регламенту та інструкцій обумовлює потребу в нових дослідженнях.

Мета цієї статті полягає в інституційному аналізі та функціонуванні Африканської комісії в заохоченні та захисті прав людини та народів. Особлива увага приділяється інституційним проблемам Комісії, вирішення яких сприяло б зростанню її ефективності та покращенню її ролі в захисті та заохоченні прав людини та народів в Африці.

Виклад основного матеріалу. Важливою та визначною подією в утвердженні поваги до прав людини та народів, а також бажанні захищати ці права, стало ухвалення Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності Африканської (Банжувської) хартії з прав

людини та народів (далі – Хартія, АХПЛН), яка набула чинності 26 жовтня 1986 р. [1, с. 1–2].

Завдяки Африканській хартії виник регіональний механізм заохочення та захисту прав людини та народів на континенті Африка, який є багато в чому унікальним. Характерною особливістю Хартії стало закріплення і захист не тільки прав людини, а і прав народів. Професор І. Шівджі зазначає, що позиції африканської етнофілософії щодо комунітарного характеру традиційного африканського суспільства стала наріжним каменем філософії Африканської хартії прав людини і народів, яка визначає певні права, як права людей [2, с. 24].

Відповідно до статті 30 Розділу I Частини II Банжувської хартії, з метою сприяння дотриманню прав людини і народів та забезпечення їх захисту в Африці, передбачалося створення Африканської комісії з прав людини і народів [3, с. 9] (квазісудова установа) [4, с. 143].

Африканська комісія була створена через рік після набрання чинності Африканською хартією, тобто у 1987 р. [5, с. 168]. Штаб-квартиру АКПЛН було розташовано в м. Банжул (Гамбія) [6, с. 108], що, на думку професора Р. Мюррея, не сприяло інтеграції її роботи з іншими органами ОАЄ в Аддис-Абебі, і з роками це тільки посилювало ізоляцію Комісії як теоретично, так і на практиці від роботи інших органів ОАЄ [4, с. 22].

Юрисдикція Африканської комісії, відповідно до ст. 45 Банжувської хартії, охоплювала такі питання:

1. Заохочення прав людини та прав народів:

– збирати документи, проводити дослідження африканських проблем у сфері прав людини та народів, організувати семінари, симпозиуми та конференції, поширювати інформацію, заохочувати до дотримання прав людини та народів національні та місцеві інституції, а також висловлювати свої погляди або давати рекомендації урядам держав-членів;

– формулювати та встановлювати принципи та правила, спрямовані на вирішення правових проблем, що стосуються прав людини та народів, а також основних свобод, на яких уряди африканських країн можуть базувати своє законодавство;

– співпрацювати з іншими африканськими та міжнародними установами, які займаються просуванням і захистом прав людини та народів [3, с. 17–18].

2. Забезпечення захисту прав людини і народів на умовах визначених Хартією [3, с. 18]. Зокрема Хартія охоплює дві основні категорії прав:

1) права особи – ті права та свободи, якими людина користується як особа, а не тому, що вона належить до певної спільноти, соціальної групи чи будь-якої іншої асоціації [7, с. 3]. Ці індивідуальні права поділяються на громадянські та політичні права з одного боку та економічні, соціо-культурні права з іншого, а саме:

– громадянські та політичні права: право не піддаватися дискримінації (стаття 2); рівність перед законом (стаття 3); право на гідність і свободу

від експлуатації, рабства та работоргівлі; свобода від тортур, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, покарання та приниження (стаття 5); право на особисту свободу та особисту недоторканність (стаття 6); право на справедливий суд (стаття 7); свобода совісті, віросповідання та релігії (стаття 8); право на отримання інформації та свободу вираження поглядів (стаття 9); свобода асоціацій (стаття 10); свобода зібрань (стаття 11); свобода пересування, включаючи право залишати та в'їжджати у свою країну та право шукати та отримувати притулок у разі переслідування (стаття 12); право брати участь в управлінні своєю країною та право рівного доступу до державної служби (стаття 13) [3, с. 3–5; 7, с. 3–4].

– економічні, соціальні та культурні права: право власності (стаття 14); право працювати в справедливих і задовільних умовах і отримувати гідну винагороду за працю (стаття 15); право на фізичне та психічне здоров'я (стаття 16); право на освіту та свободу брати участь у культурній діяльності у своїй громаді (стаття 17); право сім'ї на захист і допомогу з боку держави, право на спеціальні заходи захисту для престарілих та інвалідів і свободу від дискримінації жінок і дітей (стаття 18) [3, с. 5–6; 7, с. 4].

2) права народів. Хоча терміни «права народу» не були визначені в Хартії, ці права, як правило, стосуються прав спільноти (незалежно від того, чи вона є етнічною чи національною) визначати, як їм слід керувати, як мають розвиватися їх економіка та культура; вони включають інші права, такі як право на національний і міжнародний мир і безпеку, право на чисте та задовільне довкілля (цю категорію прав також називають груповими або солідарними правами) [7, с. 4–5].

3. Тлумачення всіх положень Статуту на прохання держави-учасниці, органів ОАЄ (зараз Африканського Союзу) або африканських організацій, визнаних ОАЄ [3, с. 18] (зараз АС).

4. Виконання будь-яких інших завдань, які можуть бути доручені Комісії Асамблеєю глав держав та урядів [3, с. 12].

Виходячи з останнього положення, можна стверджувати, що універсальність мандату Африканської комісії і фактично відведення ролі останній як інституту по заповненню інституційних і нормативних прогалів в межах ОАЄ.

Банжувльська комісія складається з одинадцяти членів, що, відповідно до статей 30 та 31, обираються з числа африканських діячів з найкращою репутацією, відомих своєю високою моральністю, чесністю, неупередженістю та компетентністю в питаннях прав людини та народів; особлива перевага надавалася особам, які мають юридичний досвід; громадянство будь-якої держави-учасниці (але не більше ніж один представник з однієї і тієї ж держави) [3, с. 10].

Абсолютно виправданою є вимога щодо обмеження кількості представників з однієї держави. Це доречно з огляду на потребу в представництві різних правових систем, різних релігійних приналежностей та представництві різних регіонів Африки. На нашу думку, краще було б

сформулювати це положення таким чином, щоб залишити частину щодо представництва в тому вигляді, в якому вона є, але додати, що обрання комісарів буде спрямоване на представництво континентальної, загальної та мусульманської правових систем, а також представництво різних регіонів Африки. Вочевидь, на практиці такий механізм обрання комісарів був би дещо складнішим, але, вважаємо за доцільніше, при обранні комісарів зважати на це і сприяти різноманітності і широкому представництву.

Схожа ідея розглядалася на регіональному семінарі, який був ініційований ООН і організований ліберійським урядом. Семінар проходив з 10 по 21 вересня 1979 р. в Монровії (Ліберія). На ньому було розглянуто питання про створення Африканської комісії з прав людини. Фактично його можна розглядати як кульмінацію зусиль, спрямованих на створення Організацією Об'єднаних Націй органу по захисту прав людини в Африці [6, с. 89; 8, с. 77]. На цей семінар секретар Відділу ООН з прав людини підготував проект призначений в якості основного для обговорення пропозиції щодо заснування регіонального інституту з прав людини [8, с. 77]. Переважно в проекті Монровія була зосереджена увага на механізмах захисту прав людини, а не розробці рамок прав по суті [8, с. 77], тобто документ був процесуальним, а не матеріальним чи змішаним. В одній із статей йшлося про те, що при обранні комісарів увага має бути приділена справедливому географічному розподілу членства таким чином, щоб були представлені різні правові системи, що є в Африці [6, с. 107].

Що стосується надання переваги особам, які мають юридичний досвід, то, на нашу думку, взагалі не доречним було і є розглядати на ці посади кандидатури професійний досвід яких не був пов'язаний з юридичною діяльністю, адже до повноважень комісарів, окрім іншого, входить розгляд справ та тлумачення положень Банжувльської хартії, а це вимагає володіння юридичними знаннями.

Звертаючись до Комісії, як до спеціально уповноваженого органу за тлумаченням певної норми чи вивчення справи та надання їй правової оцінки тощо, презюмується, що таку роботу здійснюватимуть кваліфіковані фахівці-юристи, відповідно, із спеціальними знаннями в цій сфері. Тільки в такому випадку дана роль АКПЛН матиме, на нашу думку, сенс. Водночас, це б мінімізувало кількість справ, де Комісія продемонструвала непослідовність, відсутність єдності практики та винесення рішень, які підривають довіру до Африканської комісії. Принагідно відзначимо, що існує значна кількість статей та монографій, в яких розглядається практика Комісії і її рішення піддаються критиці, саме у зв'язку з вищезгаданими причинами.

Зокрема, в статті Ф. Ндагінди «Права народів, права корінних народів і неоднозначність тлумачення рішень Африканської комісії з прав людини і народів» у порівняльному аспекті проаналізовано рішення у справах Ендоріс та Південного Камеруну. Професор Ндагінда демонструє на цих двох рішеннях, які були прийняті в 2009 році, що при контекстному застосуванні

положень Африканської хартії про права людей до певних справ, існують розбіжності в правовій аргументації [9, с. 30]. Автор вказує, що у справі Ендроїс¹ Комісія зробила позитивний висновок щодо порушень їхніх колективних прав як корінного народу, однак винесла протилежне рішення у справі Південного Камеруну², де зробила негативний висновок щодо аргументів заявників про їх примусове виселення, використовуючи майже ті самі положення про колективні права Африканської хартії [9, с. 30].

Повертаючись до процедури обрання комісарів, варто відзначити, що, відповідно до статей 31-34 АХПЛН, Генеральний секретар пропонує державам-учасницям Хартії принаймні за чотири місяці до виборів висунути кандидатів, за результатами чого Генсек готує список кандидатів у алфавітному порядку та направляє його главам держав і урядів щонайменше за місяць до виборів [3, с. 15]. Кожна держава-учасниця може висувати не більше двох кандидатів [3, с. 15]. Такий кандидат повинен мати громадянство однієї з держав-учасниць цієї Хартії, а якщо держава висуває двох кандидатів, один із них не може бути громадянином держави, яка його висуває [3, с. 15].

Посада члена Комісії є несумісною з будь-якою діяльністю, яка може порушити незалежність чи неупередженість такого члена, зокрема правилом 8 Регламенту Африканської комісії з прав людини та народів визначено, що не може бути комісаром член уряду, прем'єр-міністр, віце-спікер, державний секретар, дипломатичний представник, міністр, заступник міністра, або один із його чи її підлеглих, або юридичний радник іноземного відомства, який займає будь-яку іншу політичну посаду або бере участь у будь-якій діяльності такого характеру, яка ставить під загрозу його чи її незалежність та неупередженість [11, с. 15].

¹ Справа про виселення (уряд Кенії представляє як переселення) близько 400 сімей Ендроїс (народ Кенії) із території навколо озера Богорія (колишнє озеро Ханнінгтон), після того, як у 1973 році цій території було надано статус національного парку. Під час переговорів щодо процесу переселення влада Кенії пообіцяла переселеним сім'ям родючі землі, компенсацію та частку доходів і робочих місць в національному парку. Служба охорони дикої природи Кенії – орган, який безпосередньо відповідає за переселення, також пообіцяла 3150 кенійських шилінгів (близько 30 британських фунтів на той час) на сім'ю за переселення, але лише 170 нібито отримали гроші [9, с. 31].

² Передумови даного конфлікту сягають Першої світової війни, коли в результаті програшу Німеччини статтею 119 Вестфальського договору переможена Німеччина повинна була зректись усіх прав та титулів на її заморські володіння, включно з Камерунським протекторатом [9, с. 44]. Територія була поділена між французьким і британським мандатом Ліги Націй. Французький мандат – Камерун, а британський мандат складався з двох несуміжних територій, зокрема Північного і Південного Камеруну [9, с. 45–46]. З припиненням існування в 1946 р. Ліги Націй, кондомініум було ліквідовано і вся територія стала Підопічною територією ООН [9, с. 46]. Згодом, в 1961 р. ООН організувала в Південному Камеруні референдум, де стояло питання про союз або з Нігерією або з Камеруном [9, с. 47]. Врешті-решт, народ Південного Камеруну більшістю обрав об'єднання з Камеруном. Возз'єднання англомовного Південного Камеруну з франкомовною Республікою Камерун призвело до швидкого розколу та звинувачення Південного Камеруну Республіки Камерун в порушенні умов возз'єднання, а також розвитку руху в Південному Камеруні за самовизначення їх народу і незалежність [9, с. 44–49].

Кондомініум (від лат. *con* – разом, спільно, *dominium* – володіння) – спільне володіння 2 або кількох держав певною територією, на яку поширюється їхній суверенітет. Встановлення кондомініуму, як правило, є компромісним кроком для задоволення домагань кількох держав на право володіння певною територією [10, с. 720–721].

Члени Комісії обираються таємним голосуванням Асамблеєю глав держав та урядів зі списку осіб-кандидатів, який був підготовлений Генеральним секретарем [3, с. 15]. Як уже згадувалося раніше, до складу Комісії не може входити більше ніж один громадянин однієї і тієї ж держави.

З одинадцяти членів Африканської комісії обирається голова і заступник голови, строком на два роки з правом переобрання (частина друга статті 42) [3, с. 11, 14]. Водночас, визначалося, що Комісія має мати свої правила і процедури та, що кворум є за умови присутності 7 комісарів [3, с. 11].

Відповідно до статті 41 Хартії, Генеральний секретар ОАЄ (а зараз АС) призначає секретаря Комісії, а також забезпечується персонал і послуги, необхідні для ефективного виконання обов'язків Комісії [3, с. 11]. Генсек наділявся правом бути присутнім на засіданнях Комісії, однак без права голосу та можливості брати участь в обговоренні, але голова Комісії може запросити його до слова (ст. 42) [3, с. 12].

Відповідно до частини другої статті 64 Бажульської хартії, Генеральний секретар ОАЄ скликає перше засідання Комісії в штаб-квартирі Організації протягом трьох місяців після створення Комісії, а в подальшому Комісія скликається її головою в разі потреби, але не рідше одного разу на рік [3, с. 17].

Регламентом Африканської комісії з прав людини і народів, затвердженого Африканською комісією на 27-й позачерговій сесії, що проходила в м. Банжул (Гамбія) з 19 лютого по 4 березня 2020 року, що Комісія проводить чергові та позачергові сесії (правило 27) [11, с. 15]. На рік повинно відбутися чотири чергові сесії, місце та тривалість яких визначає самою Комісією [11, с. 15]. Позачергові сесії скликаються на вимогу більшості членів Комісії або на прохання Голови Африканського Союзу (кількість таких засідань не обмежена) [11, с. 15].

На нашу думку, було б більш доречно, якщо б Комісія працювала на постійній основі, а не сесійно. Це б дозволило розглянути значно більшу кількість справ та, відповідно, посилити систему заохочення та захисту прав людини та народів на континенті та утверджувати цінності верховенства права.

Процедура звернення до Банжульської комісії, залежності від суб'єкта звернення:

1. Держави-учасниці Африканської хартії з прав людини та народів (ст. 46-49):

– якщо держава-учасниця цієї Хартії має вагомні підстави вважати, що інша держава-учасниця цієї Хартії порушила положення Хартії, вона може шляхом письмового повідомлення привернути увагу цієї держави до відповідного питання (це повідомлення також надсилається Генеральному секретарю ОАЄ (зараз АС) та Голові Комісії);

– протягом трьох місяців після отримання повідомлення держава, якій воно адресоване, надає державі, що запитує, письмове пояснення або

заяву, що прояснює відповідне питання (держава-«відповідач» повинно включати якомога більше відповідної інформації, що стосується законів і правових процедур, які застосовуються і можуть бути застосовані, а також вже наданого відшкодування або доступного способу дій (стаття 47);

– якщо протягом трьох місяців з дати отримання оригіналу повідомлення державою, якій воно адресоване, питання не буде вирішене до задоволення обох заінтересованих держав шляхом двосторонніх переговорів або за допомогою будь-якої іншої мирної процедури, будь-яка з держав має право передати це питання на розгляд Комісії через Голову і повідомити про це інші заінтересовані держави (стаття 48);

– однак, незважаючи на положення статті 47, яке було наведено вище, якщо держава-учасниця цієї Хартії вважає, що інша держава-учасниця порушила положення Хартії, вона може передати це питання безпосередньо до Комісії, направивши повідомлення Голові, Генеральному секретарю Організації африканської єдності (зараз АС) та відповідній державі (ст. 49) [3, с. 13].

Інструменти Банжувльської комісії:

1) вдаватися до будь-якого методу розслідування, зокрема: заслуховувати Генерального секретаря Організації африканської єдності (зараз АС) або будь-яку іншу особу, здатну надати їй інформацію (стаття 46);

2) попросити відповідні держави надати їй всю необхідну інформацію, а зацікавлені держави можуть бути присутні в Комісії при розгляді справи і подавати письмові або усні заяви (стаття 51) [3, с. 13–14].

Механізми вирішення спорів Комісією:

1) розпочинає розглядати справу, подану до неї лише після того, як переконується, що всі місцеві засоби правового захисту, якщо такі існують, були вичерпані, за винятком випадків, коли для Комісії очевидно, що процедура досягнення цих засобів правового захисту буде надмірно тривалою (ст. 50);

2) після отримання від зацікавлених держав та з інших джерел всієї інформації, яку вона вважає необхідною, і після використання всіх належних засобів для досягнення дружнього вирішення на основі поваги до прав людини і народів, Комісія готує протягом розумного строку з моменту повідомлення, зазначеного в статті 48, доповідь з викладенням фактів і своїх висновків (доповідь надсилається заінтересованим державам і повідомляється Асамблеї глав держав та урядів і може надаватися рекомендації останній, які Комісія вважає за доречне) (статті 52–53) [3, с. 14].

2. Громадяни, групи осіб, міжнародні неурядові організації (вони можуть звертатися як в своїх інтересах так і в інтересах іншої особи чи групи осіб, водночас автор(-и) не мусить(-ять) бути пов'язаною особою із жертвою(-ами) [7, с. 5]).

Відповідно до статті 56 АХПЛН, повідомлення, що стосуються прав людини і народів, зазначених у статті 55 отримані Комісією, розглядаються, якщо вони:

1) вказують на їхніх авторів, навіть якщо останні просять про анонімність (якщо заявник бажає залишитися анонімним, то він не повинен аргументувати чи доводити потребу в цьому, достатньо просто повідомити про це [12]);

2) сумісні зі Статутом Організації Африканської Єдності (зараз Африканським Союзом) або з Хартією;

3) не повинні бути написані в зневажливому або образливому тоні, спрямованому проти відповідної держави та її інститутів або проти Організації африканської єдності (зараз Африканського Союзу);

4) не ґрунтуються виключно на новинах, поширених через засоби масової інформації;

5) надсилаються після вичерпання місцевих засобів правового захисту, якщо такі є, за винятком випадків, коли очевидно, що ця процедура не виправдано затягується;

6) подаються протягом розумного строку з моменту вичерпання місцевих засобів правового захисту або з дати, коли Комісія отримала справу до свого провадження;

7) не стосуються справ, які були врегульовані державами, відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Статуту Організації Африканської Єдності (зараз Африканського Союзу) або положень Банжувської хартії [3, с. 15].

Принагідно варто зазначити, що відсутня встановлена обов'язкова форма до повідомлення, яке направляється Комісії, однак відповідно до вимог викладених в збірнику Рекомендацій до подачі повідомлень рекомендується (окрім того, що безпосередньо прописано в Хартії) вказувати:

– ім'я, вік, національність, рід діяльності та/або професію, адресу, номер телефону/факсу;

– факти, які становлять стверджуване порушення (якомога детальніше пояснення, що сталося, із зазначенням місця, часу та дати порушення);

– терміновість справи (якщо причина звернення може призвести до смерті / смертей або серйозних тілесних ушкоджень), якщо її не розглянути негайно;

– положення Хартії, які, на думку заявника, були порушені (якщо заявник(-и) не впевнений(-и) щодо конкретних(-ої) статей(-и), не варто згадувати їх);

– найменування органів державної влади, які допустили порушення (якщо це державна установа, вказати назву установи, а також ім'я керівника);

– свідка(-ів) порушення (адрес(-и) та, якщо можливо, телефон(-и) свідка(-ів));

– документальні підтвердження порушення (наприклад, листи, документи, фотографії, заключення з розтинів трупів, аудіозаписи тощо);

– необхідно переконатися, що держава-«відповідач» є державою-учасницею Африканської хартії [7, с. 9–10].

Процедура прийняття/відхилення повідомлення до розгляду:

- перед кожною сесією Секретар Комісії складає список повідомлень, крім повідомлень держав-учасниць цієї Хартії, і передає їх членам Комісії, які вказують, які повідомлення мають бути розглянуті Комісією;
- повідомлення розглядається Комісією, якщо так вирішить проста більшість її членів (стаття 55);
- до будь-якого розгляду по суті всі повідомлення доводяться Головою Комісії до відома заінтересованої держави (стаття 57);
- коли після обговорення в Комісії виявляється, що одне або кілька повідомлень, очевидно, стосуються особливих випадків, які свідчать про існування серії серйозних або масових порушень прав людини і народів, Комісія звертає увагу Асамблеї глав держав та урядів на ці особливі випадки;
- Асамблея глав держав та урядів може звернутися до Комісії з проханням провести поглиблене вивчення цих випадків і представити доповідь з фактами, супроводжувану висновками і рекомендаціями;
- випадок надзвичайної ситуації, належним чином зафіксований Комісією, передається нею Голові Асамблеї глав держав та урядів, яка може звернутися з проханням про його поглиблене вивчення;
- усі заходи, вжиті відповідно до положень цієї Глави, залишаються конфіденційними доти, доки Асамблея глав держав та урядів не прийме іншого рішення;
- однак, за рішенням Асамблеї глав держав та урядів, доповідь публікується Головою Комісії [3, с. 14–16].

Комісія представляє кожній черговій сесії Асамблеї глав держав та урядів доповідь про свою діяльність, а звіт про її діяльність публікується Головою Комісії після його розгляду Асамблеєю глав держав та урядів [3, с. 14, 16].

Правилем 25 Регламенту АКПЛН передбачено, що Комісія може створювати допоміжні механізми, такі як: спеціальні доповідачі, комітети та робочі групи [11, с. 14]. Комісія визначає мандат і коло повноважень кожного допоміжного механізму [11, с. 14].

В своїй діяльності Банжувльська комісія повинна «черпати натхнення» з міжнародного права прав людини і народів, зокрема з положень різних африканських документів по правах людини і народів, Статуту Організації Об'єднаних Націй, Статуту Організації Африканської Єдності (зараз Африканського Союзу), Загальної декларації прав людини та інших документів, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй та африканськими країнами в сфері прав людини і народів, а також з положень різних документів, прийнятих спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, учасниками яких є держави-члени Африканської хартії [3, с. 16]. Водночас, Комісія повинна брати до уваги, як допоміжні заходи для визначення принципів права, інші міжнародні конвенції, що ратифіковані державами-учасницями, африканську практику, що відповідає міжнародним

стандартам в сфері прав людини і народів, звичаї, загальні принципи права, які визнані африканськими державами, а також юридичні прецеденти та доктрини [3, с. 16].

Відповідно до статті 62 АХПЛН кожна держава-учасниця зобов'язується кожні два роки, починаючи з дати набрання чинності Хартії, подавати звіт про законодавчі чи інші заходи, вжиті з метою реалізації прав і свобод, визнаних і гарантованих Хартією [3, с. 16].

14 квітня 1989 р. ухвалено Керівництво з національних періодичних доповідей [13, с. 1], документ який більш детально регламентує питання пов'язані з доповідями, які кожні два роки мають подавати держави-учасниці. Передбачалося, що, по-перше, держави-учасниці в своїй доповіді можуть зазначити будь-які труднощі чи чинники, що ускладнюють або ж унеможливають дотримання положень Хартії, а, по-друге, можуть висувати пропозиції, рекомендації та допомогу у забезпеченні Банжувльської хартії [13, с. 11].

В Африканській хартії немає згадки про систему приведення в дію рішень Банжувльської комісії, а тільки те, що свої висновки вона надсилає сторонам і Асамблеї глав держав та урядів ОАЄ (зараз Африканського Союзу), тобто ці рішення мають виключно рекомендаційний характер. Відповідно, відсутність зобов'язання в сторін щодо виконання рішень АКПЛН робить даний орган недостатньо ефективним. О. Окер описує Африканську хартію як скромну за своїми цілями та гнучку за засобами [14, с. 158].

Канадський дослідник О. Окафор описує у своїй роботі «Африканська система прав людини, активістські сили та міжнародні інституції», наступним чином: Африканська комісія є неефективною інституцією, адже за мету її діяльності ставиться превентивна функція, а висновки і рекомендації, які вона виносить, не є обов'язковими до виконання для держав-учасниць [15, с. 78]. Водночас, варто зазначити, що Банжувльська комісія не здійснює і контролю над виконанням своїх висновків та рекомендацій [16, с. 4]. Професор В. Денисов відзначає, що «упродовж багатьох років Африканська комісія була єдиним органом ОАЄ з прав людини і народів, що робило африканську систему в цій сфері недостатньо ефективною передовсім через свою незавершеність» [5, с. 171].

Дж. Вичира вважає, що невиконання рекомендацій та висновків, які надає з тих чи інших питань Африканська комісія є прямим порушенням міжнародного права, адже Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року передбачено, що договори повинні виконуватися, відповідно, держави-учасниці повинні приводити в дію рішення АКПЛН [17, с. 467-468]. З такою тезою не можна погодитись, на нашу думку, хоча й справді Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. містить статтю 26 під назвою «*Pacta sunt servanda*» договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватися [18, с. 339]. Вважаємо, що держави-учасниці своїм ігноруванням рекомендацій та висновків

Банжувльської комісії не порушують міжнародного права, адже як висновки так і рекомендації з тих чи інших питань носять виключно рекомендаційний характер і не зобов'язують суб'єктів на яких вони спрямовані до виконання, а лише пропонували свій варіант вирішення проблеми.

В 2002 р. було розпущено ОАЄ і створено АС, в наслідок чого на першій черговій сесії Асамблеї АС в Рішенні про тимчасовий період, закріплювалися положення щодо подальшого функціонування Африканської комісії, але вже в рамках Африканського Союзу [19, с. 2; 20, с. 3].

Період, коли держави тільки проходили етап становлення та самоусвідомлення, коли йшла боротьба за владу, перерозподіли територій та, відповідно до ст. 8 Гранд-Бейської декларації, були присутні ще такі причини порушення прав людини: 1) сучасні форми рабства; 2) неоколоніалізм, расизм і релігійна нетерпимість; 3) бідність, хвороби, невігластво і безграмотність; 4) конфлікти, що призводять до відтоку біженців та внутрішнього переміщення населення; 5) проблема заборгованості; 6) нераціональне, некомпетентне управління і корупція; 7) нерідко відсутність підзвітності в управлінні державними справами; 8) відсутність незалежності судової системи; 9) відсутність незалежних установ з прав людини; 10) недотримання положень Статуту ОАЄ про територіальну цілісність і недоторканність колоніальних кордонів і права на самовизначення; 11) неконституційної зміни урядів; 12) тероризм; 13) непотизм; 14) експлуатація за етнічною приналежністю та деякі інші [21] необхідно було, на нашу думку, надати можливість АКПЛН приймати імперативні рішення, адже, як зазначає Дж. Вачера, навіть звернувшись до Банжувльської комісії жертви порушень прав людини залишалися незахищеними, адже не було механізму їхнього захисту [17, с. 467].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що доречним видається надати повноваження АКПЛН виносити рішення та висновки, які матимуть обов'язковий характер і з метою підвищення ефективності даної установи створити підрозділ по нагляду та сприяння приведенню в дію рішень та висновків Африканської комісії. Хоча частково це і було реалізовано, але в іншій формі – після створення Африканського Союзу і переходу АКПЛН до складу АС рішення та висновки Банжувльської комісії передавалися у підрозділ АС, який фактично виконував роль виконавчої служби. Водночас, доречно було б передбачити відповідальність та механізми притягнення до неї за невиконання рішень та висновків Банжувльської комісії. АКПЛН робила деякі спроби відстежувати виконання своїх рекомендацій та висновків шляхом подання запитів про стан реалізації останніх, влаштовувала захисні місії у відповідні держави, ставила питання про виконання її рішення/висновку державами під час доповідей держав-учасниць, які ті подають кожні два роки [17, с. 468]. Вважаємо, що надання повноважень Комісії виносити обов'язкові рішення сприяло б підвищенню ефективності, а також, в значній мірі, вирішило б проблеми, які постали перед АКПЛН.

Виходячи із вищезгаданого, можемо зробити висновок, що Банжувльська хартія заклала підґрунтя на африканському континенті до поваги та дотримання прав людини, а створена Африканська комісія передбачалася як механізм у забезпеченні дотримання цієї цінності. Попри це, у процесі здійснення діяльності АКПЛН, прописані форми та методи функціонування виявились недостатньо ефективними для забезпечення приведення в дію мети, яка ставилась перед нею. Історично склалося так, що народи Африки не завжди вважали людське життя головною цінністю (хоча на певних етапах це притаманно, мабуть, всім народам незалежно від континенту, історичних, культурних, релігії та інших особливостей), але такий стан речей на середину і кінець ХХ сторіччя, вважаємо, стало результатом колоніального гніту і неокolonіального пригноблення, як народів Африки так і консервації проблем континенту.

Африканська комісія діє по теперішній час і її недоліками залишаються:

1) непослідовність в рішеннях Комісії;
2) робота сесійно, а не на постійній основі, що вочевидь зменшує кількість справ, яку Комісія може опрацювати;

3) відсутність незалежності комісарів (за час існування Комісії, як зазначає Р. Мюррей, значна кількість комісарів були колишніми високопосадовцями, політиками, членами судової системи держав-учасниць, послами [22, с. 7], хоча на наше переконання, це не обов'язково свідчить про заангажованість. Вважаємо, що це виключно і в кожному конкретному випадку залежить від професійних якостей та етичності комісара;

4) недостатнє фінансування (до прикладу, в перші шість місяців 2005 р., з неї пішло 85% персоналу із-за невиплати заробітної плати, що призвело до раптової втрати досвіду, який накопичив персонал за роки роботи в Банжувльській комісії, а ще за два роки змінилося три генеральні секретарі [6, с. 123; 23, с. 532];

5) рекомендаційний характер рішень та висновків;

б) відсутність можливості впливати на дотримання прав людини та народів державами-членами (включно за допомогою м'якого права), навіть коли держави-члени не виконують своїх зобов'язань в частині звітування, а відлуння диктатур не дає можливості утвердитися правам людини та народів [24, с. 229–230].

Наостанок, варто зауважити, що ухвалення Африканської хартії та становлення системи захисту прав людини в формі Африканської комісії з прав людини та народів була важливим етапом і відображало істинні стремління африканських лідерів того часу. Вважаємо, що некоректним було здійснювати порівняльний аналіз з іншими регіональними системами захисту прав людини і зважаючи на це критикувати чи применшувати ті успіхи та здобутки, які вдалося досягти африканцям на шляху утвердження поваги до міжнародного права та, зокрема, прав людини та народів. Не варто применшувати і важливість інституційного пошуку для побудови ефективних моделей органів по захисту прав

людини та народів чи попередженню та розв'язанню спорів і міжнародних збройних конфліктів.

Зважаючи на все вищевикладене, ми хочемо акцентувати увагу на важливості Банжувської хартії та Комісії в закладенні перших підвалин в побудові міцної та стійкої архітектури захисту прав людини та народів. Викладена нами критика є радше аналізом викликів, труднощів та недосконалостей з якими зіткнулася система захисту прав людини і народів, а також запропоноване наше бачення з вирішення деяких проблем та інституційного посилення Комісії з прав людини та народів.

Незважаючи на вищевикладене, було б неправильно проігнорувати ті перевагами та, на нашу думку, надбаннями Африканської комісії та і загалом системи захисту прав людини та народів, які можуть слугувати прикладом та взірцем для інших регіональних систем захисту прав людини. Не зайвим буде наголосити і на тому, що наша оцінка загалом африканської системи захисту прав людини і народів та її інституцій відповідає викладеному в цьому абзаці, а вся критика є бажанням віднайти кращі рішення для вирішення тих чи інших питань та проблем.

Повертаючись до переваг, зокрема, ми б хотіли відзначити:

- веб-сайт Африканської комісії, який постійно оновлюється, зручний в користуванні, містить всі матеріали, документи та доступний путівник для звернення до Комісії;
- неускладнена та доступна до заповнення будь-якій пересічній особі довільна форма звернення до Комісії (тобто не потрібно наймати юриста чи адвоката для того щоб подане звернення було професійно заповнене та прийняте Комісією, однак, безперечно, залучення юриста чи адвоката дає переваги);
- можливість для заявника бути присутнім на всіх засіданнях по розгляді своєї справи та бути заслуханим або ж віддалено шляхом листування залучатися до розгляду справи;
- інформування Комісією Асамблею, якщо першою виявлено, що одне або кілька повідомлень, очевидно, стосуються особливих випадків, які свідчать про існування серії серйозних або масових порушень прав людини і народів;
- гнучкість в підходах (якщо Комісії недостатньо інформації чи вона викладена недостатньо доступно, то Комісія може звернутися до заявника з проханням надати уточнюючу чи додаткову інформацію);
- швидке реагування в критичних ситуаціях (у кожному повідомленні має бути зазначено, чи є безпосередня загроза життю. У таких надзвичайних ситуаціях Комісія має повноваження вживати тимчасових заходів, тим самим закликаючи відповідну державу не вживати жодних дій, які завдадуть неправої шкоди потерпілому, доки справа не буде розглянута Комісією. Комісія також може вживати інших термінових заходів, які вважає за потрібне;
- якщо заявник бажає залишитися анонімним, то він не повинен аргументувати це чи доводити потребу в цьому, достатньо просто повідомити про бажання залишитися анонімним;

– постійне вдосконалення та робота над прозорістю діяльності Комісії, дотримання визначеності в місці та часі проведення сесій, завчасна розсилка порядку денного тощо (це можна простежити завдяки доктринальним джерелам, які протягом багатьох десятиліть активно висвітлюють ці питання, а також за допомогою резолюцій АКПЛН, якими остання вдосконалює себе (інституційно), а також свої процедури та механізми.

Література:

1. List of countries which have signed, ratified/acceded to the African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights, 2016. 2 p. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-sl-african_charter_on_human_and_peoples_rights_2.pdf (дата звернення – 18.04.2024 р.)
2. Shivji I. G. The Concept of Human Rights in Africa. 2007. London : Codesria book series. 128 p.
3. African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights. 1981. 19 p. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення – 14.02.2024 р.)
4. Murray R. The African Commission on Human and Peoples' Right and International Law. Oxford – Portland, Oregon : Hart Publishing, 2000. 316 p.
5. Денисов В. Н. Африканська комісія з прав людини і народів. Енциклопедія міжнародного права. У 3 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 1. А–Д. Київ : Академперіодика. 2014. С. 167–173
6. Eno R. W. African Commission on Human and Peoples' Right as a mechanism for the protection of human right in Africa: A thesis of the degree of LLM (public international law). Pretoria: University of South Africa, 1998. 170 p. URL: http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/16753/dissertation_Eno_rw.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення – 19.02.2024 р.)
7. Guidelines for the submission of communications Organisation of African Unity. Information sheet no. 2. The African Commission Human and Peoples' Rights. 2021. 10 p. URL: <https://achpr.au.int/en/guidelines-submitting-complaints> (дата звернення – 28.04.2024 р.)
8. Shelton D. L., Carozza P. G. Regional protection of human right. Oxford University Press, New York. 2013. 1079 p.
9. Ndahinda F.M. Peoples' rights, indigenous rights and interpretative ambiguities in decisions of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*. Vol. 16. No. 1. 2016. P. 29–57.
10. Тимченко Л. Д. Кондомініум. Енциклопедія міжнародного права. У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 2. Е–Л. Київ : Академперіодика, 2017. С. 720–721.
11. Rules of Procedure of the African Commission on Human and Peoples' Rights. 2020. 63 p. URL: <https://achpr.au.int/sites/default/files/files/2021-04/rulesofprocedure2020eng1.pdf> (дата звернення – 28.01.2024 р.)
12. Information sheet No.3. Communication procedure Organisation of African Unity. The African Commission Human and Peoples' Rights. 2021. 10 p. URL: <https://achpr.au.int/en/communications-procedure> (дата звернення – 25.03.2024 р.)

13. Guidelines for National Periodic Reports. 1989. 23 p. URL: http://www.achpr.org/files/instruments/guidelines_national_periodic_reports/achpr_guide_periodic_reporting_1989_eng.pdf (дата звернення – 06.03.2017).
14. Okere B. O. 'The Protection of Human Rights in Africa and the African Charter on Human and Peoples' Rights: A Comparative Analysis with the European and American Systems', *Human Rights Quarterly*. *The Johns Hopkins University Press*. Vol. 6. No. 2. 1984. P. 141–159.
15. Okafor O. C. *The African Human Rights System, Activist Forces, and International Institutions*. Cambridge University Press. 2007. 336 p.
16. Geoffreys T. *The promise of the African Court of Justice and Human and Peoples' Rights for the protection of Human Rights in Africa: Research dissertation*. Master of Laws (LLM). Cape Town, 2013. 64 p.
17. Wachira G. M. *Twenty years of elusive enforcement of the recommendations of the African Commission on Human and Peoples' Rights: A possible remedy*. *African human rights law journal*. 2006. Vol. 6. No. 2. P. 465–493.
18. Vienna Convention on the law of treaties. 1969. United Nations. Treaty Series. 1980. Vol. 1155. No. 1-18232. P. 331–512.
19. Decisions on the interim period adopted by the first ordinary session of the Assembly of the African Union. Ass/AU/Dec. 1 (I) 2002. 16 p. URL: https://www.au.int/web/sites/default/files/decisions/9564-assembly_au_dec_1-5_i_e.pdf (дата звернення – 23.03.2024).
20. Decisions on the interim period adopted by the second extraordinary session of the Assembly of the African Union. ASS/AU/Dec.1 (I). 2004. 22 p. URL: https://au.int/web/sites/default/files/decisions/9549-assembly_en_9_10_july_2002_assembly_heads_state_government_first_ordinary_session_0.pdf (дата звернення – 24.03.2017).
21. Grand Bay (Mauritius) Declaration and plan of action. 1999. URL: <http://www.achpr.org/instruments/grandbay/> (дата звернення – 12.01.2024 p.).
22. Murray R. *The African Charter on Human and Peoples' Rights 1987-2000: An overview of its progress and problems*. *African human rights law journal*. 2001. Vol. 1. No. 1. P. 1–17.
23. du Plessis M. *A court not found?* *African human rights law journal*. 2007. Vol. 7. No. 2. P. 522–544.
24. Odinkalu C.A. *The role of case and complaints procedures in the reform of the African regional human rights system*. *African human rights law journal*. 2007. Vol. 1. No. 2. P. 225–246.

Ulyhanets V. International protection of human and peoples' rights through the prism of the African Commission of Human and Peoples' Rights

Summary. The article is devoted to the African Commission on Human and Peoples' Rights and explores the historical context and development of legal mechanisms for the protection of human and peoples' rights on the African continent. It examines the impact of the African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights, which was adopted by the Assembly of Heads of States and Governments of the Organization of African Unity and came into force on October 26, 1986, on shaping and affirming respect for human and peoples' rights in Africa. The Charter is unique as it is the first document in the history of regional legal systems to protect not only human rights but also the rights of peoples.

The article thoroughly reviews the structure and mandate of the Banjul Commission on Human and Peoples' Rights, established in 1987, aimed at encouraging and protecting human and peoples' rights across the continent. It focuses on the Commission's procedures and activities, including methods of investigating violations and interactions with member states. The article

also addresses the challenges faced by the African Commission, including issues regarding its effectiveness and the implementation of its recommendations.

Furthermore, the article discusses the procedures and problematic aspects thereof, particularly the election of Commission members, their mandate, decision-making process, and examples of cases where the African Commission demonstrated ambiguous interpretations of the Banjul Charter's provisions, indicating the need for further work on developing and improving the Commission's mechanisms and procedures, as well as its institutional strengthening.

Significant attention is given to the provisions of the African Charter on Human and Peoples' Rights due to its regional and global importance for legal systems, their development, and improvement. Despite its shortcomings, the Commission has helped raise awareness about human rights and the protection of individuals and peoples in the region from arbitrary power, and also contributes to the resolution of international disputes among African states.

The article proposes ways to improve the work of the Banjul Commission, particularly through strengthening its mandate and expanding its powers in dispute resolution. It is aimed at enhancing understanding the development of the legal mechanism for protecting human and peoples' rights in Africa and suggests realistic ways to enhance and develop the African Commission on Human and Peoples' Rights.

Key words: human rights, peoples' rights, African Commission on Human and Peoples' Rights, African Charter on Human and Peoples' Rights, international dispute, violation of human rights, international treaty, regional international law, international organization, African Union.

ДИПЛОМАТИЧНЕ І КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.7; 341.463.1:17.021.1
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.31.03>

ГОНЧАРОВА Ю. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

МІЩУК М. С.,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державного торговельно-економічного університету

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА ДИПЛОМАТИЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Колись манери створювали люди,
тепер манери створюють людей.
Д. Байрон

Анотація. Правове регулювання етичної поведінки дипломатичного службовця як об'єкт наукового дослідження до недавнього часу залишається поза увагою українських науковців. Міжнародне право та Закон України «Про дипломатичну службу» регламентує різні аспекти дипломатичної служби, зосереджуючись на її принципах, завданнях, функціях, правах, привілеях та імунітетах, однак залишає поза увагою правову сторону дотримання етичних норм у діяльності дипломатичних службовців.

Між тим, варто зазначити, що нерідко етичні норми поведінки дипломатичного службовця тісно переплітаються із установленими міжнародною практикою нормами дипломатичного протоколу та етикету.

Враховуючи, що на дипломатичних службовців поширюється законодавство про державну службу, доцільно проаналізувати як питання етики та моральності у поведінці державних службовців розглядаються науковою спільнотою, а також наявні правові механізми, які забезпечують їх дотримання.

Метою статті є висвітлення правових аспектів етичної поведінки в діяльності дипломата як державного службовця, юридичного закріплення моральних норм його поведінки у міжнародному праві та чинному українському законодавстві, визначення доцільних

підходів до забезпечення неухильного дотримання українськими дипломатами норм професійної етики.

Методи. Нормативно-правовою базою дослідження стали законодавчі акти України, праці вчених у галузі етики, етичної поведінки та етикету державного та дипломатичного службовців. Завдяки поєднанню загальнонаукових і спеціальних методів пізнання вдалося обробити зазначений емпіричний матеріал і отримати власні наукові висновки.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, дипломатичний службовець, принципи діяльності, етична поведінка, правила, норми.

Постановка проблеми. Особливістю етики державного службовця є те, що його діяльність має відповідати положенням Конституції і чинного законодавства України, а також загальним етичним нормам поведінки.

Що ж до дипломатичного службовця, то його функціонування має відповідати не тільки положенням чинного законодавства, загальним етичним нормам поведінки, але й нормам міжнародного права.

Прийнятий у грудні 2015 р. Закон України «Про державну службу» [1] поширюється на посадових осіб дипломатичної служби, що підтверджується положеннями у Закону України «Про дипломатичну службу» [2], який набув чинності у грудні 2018 р.

Ухвалення вказаних законодавчих актів, а також з урахуванням сучасних викликів дотримання професійної етики дипломата у зв'язку з підвищеною публічністю, у тому числі з огляду на цифровізацію та активне використання дипломатами соціальних мереж, стало підставою для подальших дискусій щодо необхідності формулювання нових аспектів правового регулювання етичної поведінки дипломата як державного службовця.

Стан дослідження. За часів незалежності України проблематика етичної поведінки державного службовця була предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, дослідження проблем та ролі державної служби в системі державного управління проводили такі науковці, як: Т. Витко, В. Малімон, Н. Шевченко, А. І. Іонова, П. П. Степнова, С. С. Літова, В. В. Черепанова та ін.; призначення професійної етики та етичної поведінки державних службовців опрацьовувалися А. Войтенко, В. Якобчук, Н. Пугачовою, М. Веселовим, П. Єпринцевим, Ю. Даниленко, Т. Бирковичем, О.Сторожуком, Л. Заболотною.

Окремі питання етики дипломатичного службовця розглядаються рамках сукупності загальноприйнятих правил складових професійного забезпечення міжнародних відносин, якими є дипломатичний протокол та етикет. Проте, безпосередньо у науковій сфері праці, присвячені етичним нормам дипломатичних службовців відсутні, і лише між інших згадуються у підручниках та навчальних посібниках таких авторів, як: Ціватий В.Г., В. І. Гуменюк, Ю. Палеха, О. Сагайдак, окремих публікаціях Д. Ткача, П.Сардарчука, Т. Шинкаренка, Р. Палагусинець, С.Федчишина та ін.

Не зважаючи на великий масив досліджень у цій сфері, все ще залишається поза увагою саме питання правового регулювання етичної поведінки

дипломатичного службовця, а наукова спільнота все ще по різному тлумачить етичні норми поведінки самого державного службовця.

Метою статті є висвітлення правових аспектів етичної поведінки в діяльності дипломата як державного службовця, юридичного закріплення моральних норм його поведінки у міжнародному праві та чинному законодавстві України, визначення можливих підходів до забезпечення неухильного дотримання українськими дипломатами норм професійної етики.

Виклад основного матеріалу. У кожній професії є відповідні етичні норми, серед яких особливе місце займає етика державного та дипломатичного службовців.

Етика (від грецьк – звичай) – 1) філософська дисципліна, об'єктом вивчення якої є мораль, моральність; 2) система моральних норм і цінностей, що є характерною для певної культурної або релігійної спільноти, соціальної чи професійної групи людей. Етика як філософська наука зосереджує увагу на проблемах сутності й функціонування моралі, досліджує специфіку моральних норм і цінностей та шляхи їх обґрунтування, з'ясує моральні аспекти людської свідомості, діяльності, спілкування і світоставлення, аналізує мову моралі, значення і функції моральних висловлювань [3, с. 204].

Етичні норми, які на сьогодні складають систему норм етичної поведінки державного та дипломатичного службовців, формувалися упродовж багатьох століть. У творах давньогрецьких філософів можна знайти два терміни, похідні від слова «етос»: *ethikos* (етичний) і *ethika* (етика). Термін «етичний» потрібний був мислителям, зокрема Арістотелю, для пізнання чеснот, що стосуються людської вдачі, характеру. Що ж до науки, котра вивчає власне етичні чесноти, то саме Арістотель і його найближчі учні назвали її етикою. Серед багатьох його праць особливо вирізняються роботи, присвячені проблемі політики й етики (у тому числі «Нікомахова етика», «Евдомова етика») [4].

Американський вчений Ф.Томпсон, розмірковуючи про існування певних відмінностей між урядовою і приватною етикою, сформулював три парадокси. *Перший*: хоча етика часом здається менш важливою, ніж всі інші питання, але, оскільки вона побічно впливає на всі прийняті рішення, в кінцевому рахунку вона виявляється найважливішою. *Другий*: моральні чесноти приватного життя (наприклад, такі як сором'язливість, небажання привертати увагу до власної персони) не завжди є чеснотами в житті публічному. *Третій*: негативне, з точки зору суспільної моралі, враження від тих чи інших вчинків державного службовця, навіть якщо воно насправді є помилковим, все одно відіграють негативну роль, оскільки підривають довіру до уряду і, в ширшому сенсі, до демократії в цілому.

Тому, як зауважує А. Войтенко, чиновник зобов'язаний бути особливо педантичним у своїй публічній поведінці, причому як на службі, так і поза нею. Вчений стверджує, що деякі автори навіть говорять про настання «етичної ери» в управлінні [5].

Доречно наголосити, що етика державного та дипломатичного службовців значно відрізняється від етики іншого працівника, оскільки вона є системою норм етичної поведінки, порядком дій та правил, які складаються у державно-службових відносинах.

Ю. Даниленко вважає, що дотримання етичних правил поведінки є основою діяльності державного службовця. В загальному розумінні *етика поведінки державного службовця* – це система етичних норм та принципів, встановлений порядок дій, правил та взаємовідносин у державно-службових відносинах, що базуються на ціннісних засадах державної служби та усвідомленні державним службовцем свого професійного призначення [6, с. 56].

Досліджуючи правила етичної поведінки у державній службі, Ю. Даниленко розмірковує над її факторами, пропонуючи наступне: *по-перше*, державна служба повинна відповідати не лише правовим, але й етичним нормам; *по-друге*, правила етичної поведінки відіграють превентивну антикорупційну роль, оскільки сам факт їх дотримання забезпечує державного службовця від вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень; *по-третє*, існування організаційних та професійних складових службової діяльності, які обумовлюють підвищене морально-етичне навантаження на державних службовців, вимагаючи окремої уваги до правил їх етичної поведінки. [6, с. 57].

Державний службовець, у розумінні Закону України «Про державну службу», «це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби» (ч. 2 ст. 1).

Загальні правила етичної поведінки державних службовців схвалені Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158 (в редакції від 28.04.2023) № 72-21 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [7].

Відповідно до п.п. 1–3 Правил державні службовці під час виконання своїх посадових обов'язків зобов'язані неухильно дотримуватись загально-визнаних етичних норм поведінки, бути доброзичливими та ввічливими, дотримуватись високої культури спілкування, з повагою ставитись до прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, об'єднань громадян, інших юридичних осіб, а також повинні проявляти стриманість у разі критики чи образ з боку громадян, зауважувати щодо неприйнятності такої поведінки і необхідності дотримання норм ввічливого спілкування.

Особливістю вказаних Правил є те, що державні службовці, у тому числі в позаробочий час, повинні утримуватися від поширення інформації, зокрема розміщення коментарів на веб-сайтах і у соціальних мережах,

що можуть завдати шкоди репутації державних органів, не допускати принизливих коментарів щодо зовнішнього вигляду, одягу, віку, статі, сімейного стану або віросповідання особи; впливу приватних, сімейних, суспільних або інших стосунків чи інтересів на його (її) поведінку та прийняття рішень під час виконання своїх посадових обов'язків тощо. Державні службовці повинні запобігати виникненню конфліктів з громадянами, керівниками, колегами та підлеглими.

На неухильному додержанні державними службовцями норм етичної поведінки наголошує також і Закон України «Про запобігання корупції». Так, у Розділі VI «Правила етичної поведінки» цього Закону, статтею 38 передбачено, що особи, уповноважені на виконання функцій держави, «під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загально визначених етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими». Недотримання ними загальних правил етичної поведінки тягне притягнення до встановленої чинним законодавством відповідальності [8].

У Законі України «Про державну службу», зокрема у статті 65 «Підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності» зазначено, що підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, однією з яких є «порушення правил етичної поведінки державних службовців».

Проте, зважаючи на те, що сфера дії Закону України «Про державну службу» (п. 6 ч. 2 ст. 3) поширюється й на дипломатичну службу та її посадових осіб, логічним можна зробити висновок, що норми етичної поведінки дипломатичного службовця можуть поширюватися і на дипломатичних службовців.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про дипломатичну службу», дипломатична служба – «це державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності посадових осіб дипломатичної служби, пов'язаній з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном».

У п. 4 ч. 1 ст. 1 цього Закону надано чітке формулювання, що дипломатичний службовець – громадянин України, який «займає дипломатичну посаду в органі дипломатичної служби, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням дипломатичних або консульських функцій, а також дотримується принципів дипломатичної служби». Наведене визначення дозволяє констатувати, що дипломатичний службовець відноситься до категорії державних службовців, і тому на нього розповсюджуються всі вимоги щодо несення державної служби.

У науковій літературі акцентується, що дипломати – це не чиновники, а політики міжнародного рівня. У цьому сенсі Р. Палагусинець слушно

зауважує, що дипломатична служба – це не практична публічно-політична діяльність, а свого роду нормативно врегульований інструмент професійного забезпечення державної влади в справі реалізації зовнішньополітичного курсу.

Державний службовець – не найманий працівник в класичному розумінні цього слова, а представник держави. Його роботодавець – не керівник того чи іншого органу влади, а держава в цілому [9].

Більш чітко визначення дипломата як державного службовця надає О. Сагайдак, підкреслюючи, що сучасний дипломат – «це службова особа, що займається дипломатією, працівник дипломатичної установи, а в переносному розумінні слова – це особа, яка досягає своєї мети, діючи обережно та вміло, тактовно в стосунках з іншими» [10, с. 53].

Враховуючи основні функції та завдання дипломата (зокрема представництво дипломатичними службовцями нашої держави за кордоном, спрямоване на підтримку нормальних відносин з іноземними державами; розв'язання складних питань міжнародних відносин мирним шляхом), важливими фаховими навичками для такого держслужбовця є здатність (навіть мистецтво): вести переговори та дипломатичні бесіди в різних умовах та рівнях; долати перешкоди та налагоджувати добрі стосунки з офіційними особами іноземних держав; встановлювати, підтримувати та розвивати багатосторонні зв'язки й контакти у різних колах країни перебування.

Правова сутність етичної поведінки виявляється у наявності законодавчо закріплених службових повноважень дипломатичного службовця, який обіймає певну посаду в органі дипломатичної служби та бездоганно їх виконує, дотримуючись принципів дипломатичної служби та етики.

З урахуванням зазначеного, можна дійти висновку, що поняття «*етична поведінка дипломатичного службовця*» охоплює систему соціальних, політичних і правових етичних правил та норм, завдяки яким він може якісно нести дипломатичну службу та бездоганно виконувати покладені на нього органом дипломатичної служби посадові обов'язки. Втім, цілком логічно постає про необхідність функціонування інституту відповідальності, як механізму забезпечення дотримання таких правил і норм дипломатичними службовцями.

В історії дипломатії незалежної України виникали ситуації, коли дипломатичні службовці не погоджувалися з політичною лінією уряду, одержуваними вказівками. Зокрема це мало місце під час революційних подій «Майдану», коли в українських медіа з'явився документ за назвою «*Звернення українських дипломатів*» на підтримку Революції гідності.

Це був бунт. Чинні співробітники МЗС засвідчили, що підтримують протести, і закликали інших колег робити так само [11].

Безперечно підняте питання тісно переплітається із положеннями Статті 10 «Політична неупередженість» Закону України «Про державну службу», згідно із якою «державний службовець (вважай і дипломатичний службовець) повинен неупереджено виконувати законні накази

(розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань.

Державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей.

Вищезазначені положення торкаються правового статусу державного службовця, але не забороняють цьому суб'єкту критично висловлюватись щодо неправильних на його думку дій органу влади чи вищих посадових осіб держави.

Зовсім інший підхід має бути до дипломатичних службовців, які припускаються дорікань щодо подій у державі їх акредитації, які здатні завдати шкоди престижу, гідності України. У всьому цивілізованому світі діє неписана етична норма: «*se soumettre ou se demettre*» («підкоритися чи подати у відставку»). У американців є щось на кшталт афоризму: «Я за свою країну – права вона чи ні».

А в дипломатичній службі такий підхід знайшов і юридичне закріплення у відповідній інструкції Державного департаменту США, яка, зокрема, каже: «Виконуйте прийняте центром рішення, навіть якщо з ним не погоджуєтесь».

Також, враховуючи підвищену публічність та сучасні виклики, з якими щодня стикаються дипломати виконуючи свої посадові обов'язки як то цифровізація, активне використання дипломатами соціальних мереж, в Україні також назріла реальна необхідність прийняття **Кодексу професійної етики українського дипломата** як інструменту розвитку професії, забезпечення правомірних очікувань суспільства.

Для прикладу можна навести Великобританію, яка встановила законодавчу основу для управління дипломатичними службами, до яких включено Кодекс дипломатичної служби, який закріплює основні цінності як стандарти поведінки: доброчесність, чесність, об'єктивність та неупередженість.

Політична неупередженість означає, що британський дипломат повинен служити уряду незалежно від його політичних переконань. Збереження його/її неупередженості має відповідати Кодексу дипломатичної служби незалежно від його/її політичних переконань. У зв'язку з цим британські дипломати відіграють важливу роль у донесенні національних інтересів Великобританії на їхньому двосторонньому, регіональному та багатосторонньому форумі.

Незважаючи на те, що британський дипломат має власну думку щодо створення процесу дипломатії, це не повинно ставити під загрозу інтереси Великобританії [12].

З урахуванням міжнародного досвіду у згаданому проекті **Кодексу професійної етики українського дипломата** дуже важливо передбачити специфічні прояви дипломатичної деонтології, тобто сукупність етичних норм і принципів професійної поведінки (належного і забороненого)

дипломатичних службовців, особливо враховуючи тенденцію до цифровізації дипломатії, основним інструментом якої на сьогоднішній день є соціальні мережі.

Висновки. Дослідження дозволило сформулювати низку висновків, пропозицій та рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Етична поведінка дипломата як державного службовця ґрунтується на принципах державної та дипломатичної служби, визначених Законами України «Про державну службу» та «Про дипломатичну службу», а також загальних вимогах до поведінки цих осіб, передбачених Законом України «Про запобігання корупції».

2. З прийняттям у 2018 р. Закону України «Про дипломатичну службу» у дипломатичній діяльності почався новий період, який включає відповідну трансформацію етичних норм поведінки дипломатичного службовця.

З урахуванням виконаного аналізу можна дійти висновку, що поняття «*етична поведінка дипломатичного службовця*» охоплює систему соціальних, політичних і правових етичних правил та норм, завдяки яким він може якісно нести дипломатичну службу та бездоганно виконувати покладені на нього органом дипломатичної служби посадові обов'язки. Недотримання цих норм може завдати шкоди не тільки інтересам органу дипломатичної служби, але й національним інтересам нашої держави.

3. Стосовно правового закріплення етичної поведінки дипломатичного службовця, на наш погляд, перш за все необхідно привести у відповідність норми законів України «Про державну службу» та «Про дипломатичну службу» в частині обов'язку дотримуватися етичних норм та відповідальності за їх порушення як підставу для звільнення з дипломатичної служби. З огляду на це пропонуємо у частині 1 Статті 4. «Основні принципи дипломатичної служби» Закону України «Про дипломатичну службу» пункт 8) викласти у такій редакції: «належне виконання службових обов'язків, додержання трудової дисципліни та **правил етичної поведінки**».

Крім того, у цьому ж Законі пункт б) частини 2 Статті 28. «Підстави для припинення дипломатичної служби» після слів «одноразове грубе порушення посадових обов'язків» доповнити словами «**та правил дипломатичної етики**» і далі по тексту.

4. Важливою нормою відповідальності за порушення етичних норм дипломатичного службовця має слугувати інститут відставки дипломатичних службовців.

5. З урахуванням сучасних викликів дотримання професійної етики дипломата у зв'язку з підвищеною публічністю, у тому числі з огляду на цифровізацію та активне використання дипломатами соціальних мереж, назріла реальна необхідність прийняття проекту **Кодексу професійної етики українського дипломата** як інструменту розвитку професії, забезпечення правомірних очікувань суспільства.

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Редакція від 10.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Про дипломатичну службу: Закону України від 07.06.2018 р. №2449-VIII. Редакція від 07.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>
3. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. 1000 екз. ББК 87я2. ISBN 966-531-128-X
4. Арістотель А 81 Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. К. : «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с. ISBN 966-95856-7-8
5. Войтенко А. Б., Якобчук В. П., Пугачова Н. С. Професійна етика державного службовця в контексті ефективності публічного управління *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Електронний журнал Дніпровського державного аграрно-економічного університету. 2020. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.2.36.
6. Даниленко Ю. С. Правила етичної поведінки державних службовців: поняття і сутність. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Наукове видання науково-практичного фахового збірника наукових праць «Juris Europensis Scientia». 2019. № 2. С. 54–63. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2019/7.pdf
7. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. №158. Дата оновлення: 28.04.2021. № 72-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> (дата звернення: 08.01.2022).
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Редакція від 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 08.07.2023).
9. Палагусинець Р. В. Дипломатична служба в системі державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Електронний журнал Дніпровського державного аграрно-економічного університету 2020. № 6. DOI: 10.327.
10. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: підручник / О. П. Сагайдак ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2-ге вид., випр. К. : Знання, 2012. 262 с.
11. Дипломати Майдану: невідомі історії про український МЗС у часи Революції гідності», *Європейська правда* 21 ГРУДНЯ 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/12/21/7090960/>
12. Етика та дипломатія: урок, отриманий з Великобританії, <https://yambary.wordpress.com/2015/09/07/ethics-and-diplomacy-a-lesson-learnt-from-united-kingdom/>

Honcharova Yu., Mishchuk M. Ethical behaviour of a diplomat-civil servant: legal aspect

Summary. The legal regulation of ethical behavior of diplomatic officers as an object of scientific research has until recently been neglected by Ukrainian scholars. International law and the Law of Ukraine “On Diplomatic Service” regulate various aspects of the diplomatic service, focusing on its principles, tasks, functions, rights, privileges and immunities, but ignore the legal side of compliance with ethical norms in the activities of diplomatic officers.

Meanwhile, it is worth noting that often the ethical standards of behavior of a diplomatic officer are closely intertwined with the internationally established norms of diplomatic protocol and etiquette.

Given that diplomatic officers are subject to the civil service legislation, it is advisable to analyze how the issues of ethics and morality in the conduct of civil servants are considered by the scientific community, as well as the existing legal mechanisms that ensure their observance.

The purpose of the article is to highlight the legal aspects of ethical behavior in the activities of a diplomat as a civil servant, to legally enshrine the moral norms of his/her behavior in international law and current Ukrainian legislation, and to identify appropriate approaches to ensuring that Ukrainian diplomats strictly adhere to the norms of professional ethics.

Methods. The legal framework of the study is based on the legislative acts of Ukraine, works of scholars in the field of ethics, ethical behavior and etiquette of civil and diplomatic servants. Due to the combination of general scientific and special methods of cognition, the author managed to process this empirical material and draw his own scientific conclusions.

Key words: civil service, civil servant, diplomatic officer, principles of activity, ethical behavior, rules, norms.

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 341.9.01
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.31.04>

ЦИМБАЛЮК І. І.,
студент III курсу факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ВОЛІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті аналітично систематизовано колізійно-правове регулювання меж дії принципу автономії волі в міжнародному приватному праві, що проявляються у формі певних обмежень, спрямованих на забезпечення відповідності обов'язковим нормам та основним принципам правового порядку; наведена авторська аргументація колізійно-правового регулювання меж дії принципу автономії волі в континентальній правовій системі, які в контексті глобальної конкуренції та інновацій, змінюються і розширюються.

Аналізом доведено, що принцип автономії волі надає сторонам значну свободу вибору закону для регулювання їхніх міжнародних правовідносин. Однак ця свобода має свої межі, що проявляються у формі певних обмежень, спрямованих на забезпечення відповідності обов'язковим нормам та основним принципам правового порядку.

З'ясовано, що принцип автономії волі сторін у міжнародному приватному праві має свої межі і обмеження. Принцип автономії волі не дозволяє сторонам укладати договори, які порушують обов'язкові норми (public policy) чи основні принципи правопорядку. Це може включати питання, такі як недопустимість дискримінації чи порушення основних прав людини. Зміни в законодавстві та глобальні тенденції можуть впливати на межі застосування принципу автономії волі. У разі нерівності в юридичній захищеності сторін можуть виникати ситуації, коли принцип автономії волі не забезпечує належного рівня безпеки та захисту інтересів сторін, особливо в контексті міжнародних договорів.

Доведено, що відмінною ознакою колізійно-правового регулювання меж дії принципу автономії волі у континентальній правовій системі є сувора галузева класифікація її норм та чітке співвіднесення тієї чи іншої галузі з приватним правом.

Також наголошено, що і в згаданій правовій системі є обмеження, що впливають на межі застосування принципу автономії волі, особливо у випадках, коли це суперечить основним принципам законодавства або порушує публічний порядок. Важливим елементом, що впливає на межі дії принципу автономії волі є політико-правовий режим держави. При цьому можливим є вибір не лише національного правопорядку, а й правопорядку, що є обов'язковим на визначеній частині території держави.

Зазначено, що розвиток нових технологій та зміна бізнес-моделей може ставити під сумнів адекватність існуючих норм та правил, що регулюють принцип автономії волі.

Ключові слова: автономія волі сторін, межі застосування принципу автономії волі, міжнародне приватне право, континентальна правова система, колізійно-правове регулювання.

Постановка проблеми. За сучасних інтенсивних міжнародно-правових стосунків, особливо актуалізується проблема наукового тлумачення меж застосування у різних правових системах відповідних юридичних засад правового регулювання. Однією із яких постає принцип автономії волі як основа міжнародного приватного права, що декларує право сторін укладати угоди та визначати правовий режим своїх міжнародних відносин.

Попри з тим, нині в теорії й практиці міжнародного приватного права нагальною є потреба поглибленого дослідження проблеми колізійно-правового регулювання меж застосування принципу автономії волі у міжнародному приватному праві, тлумачення його сутнісних особливостей у різних правових системах. Особливо актуалізує згадану проблему потреба наукового пошуку відповідей на питання, межових особливостей щодо згаданого принципу в державах континентальної правової системи.

Стан дослідження. Деякі аспекти проблеми дослідження щодо теми нашої статті, розкриті в працях таких відомих юристів-науковців: В. Васильченко, О. Довгера, С. Задорожної, О. Котухи, О. Чабана, В. Жушмана, І. Покори та ін. Вітчизняні науковці акцентують увагу на значимості застосування методу колізійно-правового регулювання меж принципу автономії волі, як підстави для міжнародних судів та арбітражу, що мають забезпечувати справедливий баланс між свободою сторін та захистом публічного порядку. Вчені також наголошують на особливостях застосування колізаційного методу регулювання меж принципу автономії волі у різних правових системах (континентальна і англосаксонська) міжнародного приватного права. Висновки й результати напрацювань згаданих науковців стали вагомими й у нашому дослідженні.

У зарубіжній правничій літературі питання межових відмінностей юридичної конструкції автономії волі розглянуті у працях А. Батиффоля, Ф. Вишера, Ф. Гамільшега, Р. Голдмана, П. Гото, М. Калеба, М. Пака, В. Хаудека, Я. Шаппа, К. Шмітгоффа та інших науковців.

Попри ґрунтовність й багатоаспектність наукових досліджень вчених, окремі аспекти із заявленої теми все ж таки потребують подальшого вивчення.

Мета статті – аналіз особливостей колізійно-правового регулювання меж застосування принципу автономії волі у міжнародному приватному праві.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи особливості вибору права, застосовуваного до договору, вітчизняні й зарубіжні вчені констатують, що автономія волі в правовій площині постає двояко: як один із принципів міжнародного приватного права; а також як колізійна прив'язка, що входить до структури колізійної норми тільки за наявності іноземного елемента у правовідносинах [1]. Відповідно до теми нашої статті,

проаналізуємо деякі аспекти меж колізійно-правового регулювання при застосуванні принципу автономії волі в міжнародному приватному праві.

Вихідним положенням для аналізу є те, що *колізійний метод є необхідним для врегулювання цивільно-правових відносин, регламентація яких не узгоджена, а також у разі потреби зробити вибір між нормами права. Вибір права здійснюється шляхом застосування колізійних норм, які відсилають до права держави, яка компетентна розглянути спір.*

Колізійний метод, є основним в регулюванні сімейних, спадкових, трудових та інших відносин з іноземним елементом, *тобто тих відносин, які не стосуються здійснення підприємницької діяльності та залишаються тісно пов'язаними з національним правом держав, в яких вони виникають.*

Вибір є досить складним завданням, він не може здійснюватися довільно, на погляд судових установ, оскільки мають бути враховані інтереси всіх зацікавлених сторін, принципи міжнародного співробітництва, приписи законодавства [3, с. 15]. Правознавець В. Жушман, справедливо, на наш погляд, стверджує, що колізія міжнародного приватного права полягає у різниці змісту приватноправових законів країни суду та тієї держави, до якої належить іноземний елемент у певних правовідносинах. Інакше кажучи, основна правова колізія пов'язана з вибором права та зумовлена двома причинами: наявністю іноземного елемента в приватноправових відносинах та різним змістом права різних держав, з якими це відношення пов'язане. Тому приватноправові відносини можуть одночасно бути регульованими різними системами права (позитивні колізії) або жоден із національних правопорядків може не визнавати себе компетентним (негативні колізії) [4, с. 47].

На різних етапах розвитку міжнародного приватного права роль колізійного методу в процесі регулювання міжнародно-правових відносин була різною. Останнім часом в науці міжнародного приватного права ведуться певні дискусії стосовно співвідношення та взаємодії колізійного та матеріально-правового методів у міжнародному приватному праві, зниження значення колізійного методу регулювання та у зв'язку з цим посилення тенденції до підвищення ролі матеріально-правового методу регулювання в міжнародному приватному праві. З огляду на те, що кількість міжнародних договорів, які містять матеріальні норми права, була досить обмеженою, доктрина виходила з того, що міжнародне приватне право складається виключно з колізійних норм [5, с. 432].

В умовах поглиблення процесів інтеграції, розвитку міждержавних сфер виробництва й обігу, ускладнення суспільних відносин, покладений до сфери міжнародного господарського і цивільного обороту, колізійно-правовий метод перестав задовольняти потребам міжнародного життя, тим самим проявив деяку свою недосконалість. Це пов'язано, по-перше, з «багатоетапністю» регулювання, яка полягає у тому, що спочатку колізійна норма вказує на правопорядок, що має бути застосований, а потім в його рамках здійснюється пошук тієї матеріальної норми, яка забезпечує

регулювання даного відношення в справжньому сенсі, тобто допомагає відповісти на питання по суті. По-друге, дія колізійної норми нерідко пов'язана з певними явищами негативного характеру, які ускладнюють пошук «кінцевої», тобто матеріальної, норми. Необхідність вирішення попередніх колізійних питань, неможливість застосування іноземного права в силу дії імперативних приписів національного правопорядку, а також застереження про публічний порядок на ін.» [5, с. 434].

На наш погляд, думка щодо заміни колізійного методу іншими механізмами, так само як і про зниження ролі колізійного методу є не зовсім обґрунтованою через низку причин. Необхідність колізійного методу, таким чином, виявляється в наступному:

– по-перше, він використовується в якості загального субсидіарного начала, що дозволяє заповнювати прогалини, які утворюються при уніфікації матеріально-правових норм;

– по-друге, він є основою для врегулювання питань, що виникають на окремих ділянках співробітництва, виходячи з потреб співробітництва та з урахуванням конкретних умов його реалізації;

– по-третє, у випадках, коли застосування однакових матеріально-правових приписів за тих чи інших причин зустрічає ускладнення [5, с. 436].

Тому колізійний метод залишається на сьогоднішній день актуальним адже, матеріально-правовий метод не може повністю задовільнити регулювання відносин у приватних сферах життя, наприклад, шлюбно-сімейних відносинах, по-друге, незважаючи на зміну поглядів відносно ролі колізійного методу, він залишається служити головній меті – вирішенню колізійної проблеми, тобто проблемі вибору права.

Проте, застосування колізійного методу пов'язано з окремими недоліками та труднощами, які певною мірою знижують ефективність його дії, а саме: 1) застосування колізійної норми, що відсилає право іноземної держави, ускладнює діяльність суду чи іншого органу держави, який зобов'язаний в силу міжнародного договору або внутрішнього закону на підставі колізійної норми застосовувати іноземне право, а встановити його зміст та тлумачити його не так просто. 2) застосування цього методу не може забезпечити однорідність при вирішенні конфліктних ситуацій, оскільки норми національних правових систем можуть зазнавати ускладнень, які певною мірою знижують ефективність його дії: 3) при колізійному методі застосовуються, як правило, норми загального характеру, покликані регулювати всі приватноправові відносини, не розраховані на відносини з іноземним елементом [5, с. 437].

У подальшому викладі проаналізуємо особливості застосування колізійного методу регулювання міжнародного приватного права у деяких державах континентальної правової системи.

До зони континентального права належать правові системи держав Європейського континенту, в тому числі Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Іспанія, Україна, Болгарія та деяких інших держав.

Колізійно-правове регулювання меж принципу автономії волі в міжнародному приватному праві в державах континентальної Європи, має свої особливості. Колізійний метод ґрунтується на визначенні сторонами договору компетентного права, яке застосовується до конкретних правовідносин. Основним принципом у цьому контексті є принцип автономії волі сторін, що дозволяє обирати закон, який буде застосовуватися до їхніх договірних зобов'язань. Важливо відзначити, що автономія волі має бути вільним та свідомим вибором сторін, які повинні бути повністю інформовані про наслідки свого вибору. Коли сторони обирають конкретний закон для регулювання своїх правовідносин, суди зазвичай визнають цей вибір і застосовують обране право. Проте, можливість вибору закону *обмежена певними обов'язковими нормами, які не можуть бути виключені або змінені сторонами*. Ці норми можуть бути пов'язані з публічним порядком, обов'язковими вимогами законодавства тощо.

Отже, колізійний метод, у міжнародному приватному праві в державах континентально правової системи дозволяє сторонам вибрати застосовний закон для їхніх договірних зобов'язань.

До прикладу, у Німеччині, міжнародне приватне право регулюється за допомогою колізійного методу. В цій державі метод базується на законі про міжнародне приватне право (нім. «Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche» або EGBGB) [6]. Враховуючи зміст даного закону принцип автономії волі грає важливу роль у німецькому міжнародному приватному праві. Згідно з цим принципом, сторони можуть вибрати застосовний закон для свого договору. Вони можуть зазначити це у самому договорі або в іншому документі, або це може впливати із обставин укладення договору.

Автономія волі дозволяє сторонам вибрати закон конкретної держави чи юрисдикції для регулювання їхніх взаємних правовідносин. Це правило враховує ідею, що сторони найкраще розуміють свої потреби і можуть визначити належний закон, який краще відповідає їхнім інтересам. Проте, важливо враховувати, що є *обмеження для застосування принципу автономії волі і в цьому якраз проявляються межі його використання*. Наприклад:

– неможливо вибрати закон, який би суперечив публічному порядку Німеччини;

– існують окремі сфери, де закон визначає обов'язкові норми, які не можуть бути змінені або виключені сторонами;

– існує система колізійних норм, які прописані у законі міжнародного приватного права Німеччини.

Згадані вище норми враховують і принцип автономії волі, і водночас встановлюють межі, спрямовані на забезпечення відповідності правових відносин певним обов'язковим стандартам.

При вирішенні питань колізійного вибору закону у Німеччині зазвичай враховується воля сторін, виражена в договорі, але також розглядаються

об'єктивні критерії, такі як місце виконання договору, місце знаходження основних інтересів сторін, або будь-які інші об'єктивні обставини. У разі відсутності домовленості сторін щодо застосовного закону суди використовують критерії, які дозволяють об'єктивно визначити зв'язок між договором і певною юрисдикцією чи системою права. Це сприяє визначенню належного закону для регулювання договору [6].

При розгляді конкретних випадків німецькі суди дотримуються принципу публічного порядку і визнають недійсними ті чи інші положення, які суперечать основним цінностям і принципам, визнаним у німецькому праві.

Принцип автономії волі також відіграє важливу роль в колізійному методі правового регулювання при укладанні договорів в Польщі. В цій державі міжнародне приватне право, включаючи колізійний метод регулювання, регулюється Кодексом цивільного права (Kodeks cywilny) [7]. Кодекс цивільного права визначає ряд колізійних норм, які враховують принципи автономії волі сторін.

Зокрема, статті 3-33 Кодексу цивільного права регулюють вибір закону для зобов'язань за договорами та іншими правочинами. Стаття 3 Кодексу цивільного права надає сторонам можливість вибору закону для своїх договорів. Однак цей вибір не може суперечити положенням, які є обов'язковими за законом. Крім того, стаття 6 Кодексу цивільного права передбачає, що у випадках відсутності вибору сторін застосовується закон місця виконання зобов'язань [7].

Відповідно, принцип автономії волі дозволяє сторонам визначати застосовний закон для свого договору. Вони можуть це робити як в самому тексті договору, так і у інший спосіб, наприклад, у внутрішньому регламенті чи статуті компанії. Це надає сторонам можливість активно впливати на правове регулювання своїх відносин та вибрати той закон, який вони вважають належним.

Однак, аналогічно до інших європейських держав, в Польщі також існують *межі щодо застосування принципу автономії волі*. Зокрема: деякі питання можуть бути вирішені за допомогою обов'язкових норм, які визначаються самим Кодексом цивільного права чи іншими законами. Також існують певні публічно правові норми, які не можуть бути змінені чи узгоджені сторонами, оскільки вони стосуються основних принципів правопорядку.

Французький Кодекс міжнародного приватного права (Code civil) визнає колізійний метод правового регулювання, що включає в себе принцип автономії волі, як один з ключових принципів міжнародного приватного права у Франції [8]. Принцип автономії волі визначає, що сторони мають право визначати закон, який буде застосовуватися до їхнього договору. Це право може бути реалізоване через включення в договір конкретного вибору закону або за допомогою інших засобів, які визначають вибір закону.

Однак важливо враховувати, що автономія волі не абсолютна і підлягає обмеженням. Французький закон визнає обов'язкові норми, які не можуть бути змінені сторонами договору і які в будь-якому випадку залишаються чинними.

Деякі з найважливіших статей Кодексу міжнародного приватного права Франції, які стосуються вибору закону в контексті міжнародних договорів, включають:

– Стаття 3-1: Визначає загальний принцип автономії волі сторін у виборі закону.

– Стаття 3-2: Визначає обов'язкові норми, які залишаються чинними незалежно від вибору сторін.

– Стаття 3-3: Зазначає, що вибір закону сторонами повинен мати реальний зв'язок з договором.

– Стаття 3-4: Зазначає, що вибір закону сторонами не може суперечити суті обов'язкових норм, основних цінностей, чи публічного порядку Франції [8]. Ці статті взаємодіють для забезпечення балансу між принципом автономії волі та необхідністю збереження обов'язкових норм та основних цінностей правового порядку.

До сім'ї континентального права належить і Італія. Національна правова система Італії визначається певними особливостями, оскільки, вона – єдина в Європі пряма спадкоємиця правової системи Стародавнього Риму. Відповідно на протигагу колізійним нормам міжнародного приватного права, існують стабільні норми національного права Італії. Принципи колізійно-правового регулювання меж застосування принципу автономії волі в італійському міжнародному приватному праві відображені у ряді законодавчих актів та міжнародних договорах: Кодекс цивільного законодавства (Codice Civile), що містить принципи колізійного права в Італії, включаючи принцип автономії волі, закріплені в різних статтях Кодексу цивільного законодавства [9], Кодекс про міжнародне приватне право (Codice di Diritto Internazionale Privato). Цей кодекс містить правила щодо вибору права, за яким регулюються міжнародні договори. В італійському міжнародному приватному праві принцип автономії волі визнається як один із основних принципів, але він може бути обмежений національним законодавством та принципами публічного порядку.

Колізійний метод міжнародного приватного права в Україні визначається законом «Про міжнародне приватне право» [10] та іншими нормативними актами. Він передбачає, що сторони можуть визначити закон, який буде регулювати їхні правовідносини. Це може бути визначено в самому договорі або в інших документах, пов'язаних з угодою. Сторонам дозволяється вибрати закон будь-якої держави, навіть тієї, де жодна зі сторін не має юридичного чи фактичного зв'язку.

Однак, аналогічно до багатьох інших юрисдикцій, принцип автономії волі в Україні також підлягає обмеженням. Зокрема:

– вибір закону не може порушувати примусові норми українського законодавства;

– не може суперечити основним принципам правопорядку України;
– також, якщо сторони не визначили закон, застосовується закон місця виконання зобов'язань, яке може бути визначене відповідно до умов договору [10].

Відповідно можна констатувати, що метою колізійної норми щодо автономії волі є вільний вибір права [11]. Принципи колізійно-правового регулювання створюють баланс між волею сторін та загальними інтересами правопорядку. На сучасному рівні розвитку науки міжнародного приватного права колізійні, аналогічно і як матеріально-правові норми, відіграють значну роль в процесі вибору права, в регулюванні міжнародних приватноправових відносин а відповідно і впливають на межі застосування принципу автономії волі в міжнародному приватному праві [12].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Дослідивши особливості колізійно-правового регулювання меж принципу автономії волі в міжнародному приватному праві варто зауважити, що колізійний метод, є основним в регулюванні відносин з іноземним елементом, але саме тих відносин, які не стосуються здійснення підприємницької діяльності та залишаються тісно пов'язаними з національним правом держав, в яких вони виникають. Питання щодо меж застосування принципу автономії волі може виникати, зокрема, коли вибір права порушує обов'язкові норми або інші основні принципи правопорядку.

У більшості держав, зокрема, в розглянутих нами державах континентальної правової системи в основі колізійно-правового регулювання лежить принцип публічного порядку (*ordre public*). Цей принцип передбачає, що суд може відмовитися застосовувати іноземне право, якщо воно суперечить основним принципам та цінностям національного права, зокрема, порушує публічний порядок країни. Прослідковується і принцип обмежень автономії волі (*limitations à l'autonomie de la volonté*). Відповідно, іноземне право може бути застосоване, якщо його застосування не суперечить обов'язковим нормам національного права або якщо воно не протирічить публічному порядку. Деякі норми національного права можуть застосовуватися обов'язково, незалежно від волі сторін або будь-яких умов угоди. Це стосується, зокрема, норм, що стосуються шлюбу, прав і дозволів осіб, прав дитини, тощо. Отож можемо стверджувати, що досить інтенсивно використовується принцип імперативних норм (*normes d'application nécessaire d'office*).

Невідомою стороною є принцип вибору (*principe de choix*). Сторонам надається можливість вибору права, за яким буде вирішуватися їхній спір. Вони можуть вибирати між правом тієї країни, з якою у них найбільше зв'язків, або між правом, за яким вони бажають, щоб їхні відносини регулювалися. Важливу роль відіграє принцип застосування права країни, з якою пов'язана угода (*lex contractus*). Цей принцип передбачає, що договірні відносини регулюються правом країни, з якою найбільше пов'язана угода сторін.

Ці принципи визначають особливості колізійно-правового регулювання меж принципу автономії волі в міжнародному приватному праві,

забезпечуючи баланс між волею сторін та загальними інтересами правопорядку. Держави мають різні підходи до правового регулювання, можуть виникати складнощі у визначенні об'єму дії принципу автономії волі. У сфері інтернету та інформаційних технологій, де географічні межі можуть бути менш визначеними, межі принципу автономії волі можуть ставати об'єктом дебатів та узгодження міжнародних стандартів. Враховуючи ці обмеження що впливають на межі даного принципу, важливо, щоб сторони укладання міжнародних договорів ретельно розглядали всі фактори та консультувалися з юридичними експертами для забезпечення ефективного та законного визначення правового режиму своїх угод.

Література:

1. Міжнародне приватне право навчальний посібник / уклад. : Котуха О. С., Чабан О. М. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 200 с.
2. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / В. А. Бігун, Є. М. Білоусов, І. М. Жуков ; за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х. : Право, 2015. 320 с.
3. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х. : Право, 2011. 320 с.
4. Васильченко В. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право» / В. В. Васильченко. Київ : Істина, 2007. 197 с.
5. Покора І. Є. Співвідношення та взаємодія матеріально-правового та колізійного методів регулювання в міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 432–439. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ardp_2012_68_69
6. Цивільний кодекс, вступний акт і відповідні закони Ein führungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (EGBGB) URL: <https://www.buzer.de/gesetz/5257/index.htm>
7. Цивільний кодекс. USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-cywilny-16785996>
8. Code civil Цивільний Кодекс Франції Останнє оновлення даних для цього коду: 21 травня 2023 URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/
9. Італійський цивільний кодекс (італ. codice civile italiano). URL: <https://www.codice-civile-online.it/>
10. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 32. С. 422.
11. Задорожна С. М. Автономія сторін у міжнародному приватному праві : монографія. Чернівці : Технодрук, 2008. 216 с.
12. Цимбалюк І. І. Теорії правової природи автономії волі в міжнародному приватному праві : матеріали конференції (м. Львів, 22 квітня 2023 р.) С. 7. URL: https://pil-intrel.blogspot.com/2023/04/blog-post_42.html

Tsybalyuk I. Conflict of law regulation between the application of the principle of autonomy of the will in private international law

Summary. The article analytically systematizes conflict-of-law regulation of the limits of the principle of autonomy of will in international private law, manifested in the form of certain restrictions aimed at ensuring compliance with mandatory norms and basic principles of the legal

order; the author's argumentation of the conflict-of-law regulation of the limits of the principle of autonomy of will in the continental legal system, which in the context of global competition and innovation, are changing and expanding.

The analysis proved that the principle of autonomy of will gives the parties considerable freedom of choice of law to regulate their international legal relations. However, this freedom has its limits, manifested in the form of certain restrictions aimed at ensuring compliance with mandatory norms and basic principles of the legal order.

It has been proved that a distinctive feature of the conflict-of-law regulation of the limits of the principle of autonomy of will in the continental legal system is a strict sectoral classification of its norms and a clear correlation of this or that field with private law.

It was also emphasized that in the mentioned legal system there are restrictions that affect the limits of the application of the principle of autonomy of the will, especially in cases where it contradicts the basic principles of legislation or violates public order. An important element affecting the limits of the principle of autonomy of will is the political and legal regime of the state.

It has been proven that the principle of autonomy of will is an important element of private international law, contributing to the establishment of clear rules for the parties concluding international treaties, while ensuring a balance with the basic principles of justice and public order.

It is emphasized that with the development of new technologies and increased virtualization of business processes, the choice of law and dispute resolution mechanisms may become even more relevant. In the context of global competition and innovation, the principle of autonomy of will becomes a tool that helps support business models and contracts that correspond to new realities.

Key words: autonomy of will of the parties, limits of application of the principle of autonomy of will, international private law, continental legal system, conflict-of-law regulation.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Приполова Л. І.

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТТІ 36 ДОДАТКОВОГО
ПРОТОКОЛУ І ДО ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ.....3

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

Улиганець В. Є.

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ
КРІЗЬ ПРИЗМУ АФРИКАНСЬКОЇ КОМІСІЇ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ.....12

ДИПЛОМАТИЧНЕ І КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО

Гончарова Ю. А., Міщук М. С.

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА ДИПЛОМАТИЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ:
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 29

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Цимбалюк І. І.

КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ВОЛІ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....39

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF INTERNATIONAL LAW

Prypolova L.

LEGAL BASIS FOR THE IMPLEMENTATION
OF ARTICLE 36 OF ADDITIONAL PROTOCOL I
TO THE GENEVA CONVENTION 3

INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW

Ulyhanets V.

INTERNATIONAL PROTECTION OF HUMAN
AND PEOPLES' RIGHTS THROUGH THE PRISM
OF THE AFRICAN COMMISSION OF HUMAN
AND PEOPLES' RIGHTS..... 12

DIPLOMATIC AND CONSULAR LAW

Honcharova Yu., Mishchuk M.

ETHICAL BEHAVIOUR OF A DIPLOMAT-CIVIL SERVANT:
LEGAL ASPECT..... 29

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Tsymbalyuk I.

CONFLICT OF LAW REGULATION BETWEEN THE APPLICATION
OF THE PRINCIPLE OF AUTONOMY OF THE WILL
IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW..... 39

НОТАТКИ

Здано в роботу 13.02.2024. Підписано до друку 21.02.2024.
Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 4,23. Папір офсетний.
Цифровий друк. Зам. № 0624/426. Наклад 300 прим. Ціна договірна.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.